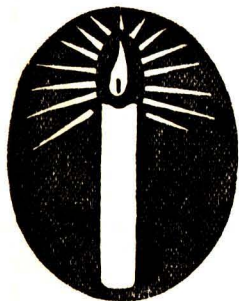

VIGILIA

VIII. ÉVFOLYAM
1942 NOVEMBER

TARTALOM:

THURZÓ GÁBOR: A LANT ÉS A HÚRJAI

FODORJÓZSEF: Pompás lombok

OTTLIK GÉZA: Vegyészek

**RÓNAY GYÖRGY: Dunaparti
elégia, Bordal**

SÓTÉR ISTVÁN: Bovary

**HARMATH IMRE: Somogyi dom-
bok ormán**

**VÉGH GYÖRGY: A „Pillangós
őszök”-ből**

**VIDOR MIKLÓS: Pogány féle-
lem**

L Á T S Z A T É S V A L Ó S Á G

MAKAY GUSZTÁV: Remekművek sorsa

E L V E K É S M Ű V E K

**FODOR BÉLA: Juhász Vilmos: Nagy hóditók, — KENYERES IMRE: Carl Spitteler;
Imagó — LOVASS GYULA: Jean Cocteau: Vásott kölyök — KÉRY LÁSZLÓ:
Hegedüs Zoltán: Szamosháti ősz, — VAJDA ENDRE: Várkonyi Nándor: Szíriat oszlopai**

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNICA

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 12 P, félévre 6 pengő

Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·20 P.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.

Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

THURZÓ GÁBOR:

A LANT ÉS A HÚRJAI

Eötvös József patétikus átkát, — „*Kit nem hevít korának érzeménye, Szakítsa ketté lantja húrjait*”, — száz esztendő óta ritkán olvasták oly sokat a magyar irodalom művelőinek fejére, mint mostanában. Van egy erőszakolt közhangulat, amely sem többet, sem kevesebbet nem kíván íróinktól, mint a korszerű eszmények szolgálatát. Pedig amiről Eötvös írt, azok nem éppen afféle korszerű „*érezemények*” voltak, mint amelyeket mostanában kérnek számon tollforgató boldog-boldogtalanoktól. Akkor egyetemes érzeményeket volt kötelező szolgálni, eszményeket: szabadságot, testvériséget, egyenlőséget, — ma az író szolgálata közhasznú eszmények portálása illene, hogy legyen. Ne mondjon ki olyan dolgokat, amelyek nem foghatók pártszínek alá; hanem éppen ellenkezőleg: cseréljen tollat a vezércikkíróval, és ha pengetni kezd lantján: időszerű eszmei bajainkról, publicisztikai, nemzetrendezési gondolatainkról énekeljen. Világért se legyen hű önmagához és a „fentebb” eszményekhez, amelyeket szolgálni a világ kezdete óta író és irodalom szokása és kötelessége, hanem kösse le magát egyetlen osztály, egyetlen társadalmi rend mellett, s verssel, regénnyel, drámával igazolja, hogy mindaz bölcs és egyetlen út, amelyet a korszerű politika és politikus hirdet.

És itt avatkozik be az irodalomba illetéktelenül a közhangulat és divat. Gondoljunk csak arra, hogy paraszti származású írók és próféták felháborodva beszélnek olyan művekről, amelyek kivételesen nem a parasztság életét veszik témául. A nadrágosokat nemcsak kitéssékelik, hanem egyenesen ki is utasítják irodalmunk műveléséből, mert időszertlenül eszményeket hirdetnek, egy polgári életformát, amely meghalt, — szerintük legalábbis, — s jelenleg a helyébe feltörekvő új társadalmi réteg képvisel ezentúl egy igazibb magyar világot. A szót, hogy „népi”, mostanában gyakrabban írják le többé-kevésbé ájult hangsúllyal, mint a névelőket. Leírják azok, akik évtizedeken át könyvtárakban szanszkrit nyelvemlékeket búvároltak és vastag szemüvegre, valamint fényes ülökéjű nadrágra tettek szert filológiai foglalatosságuk közben. Leírják egyesek, akik az első jegenyét egyetemi hallgató korukban látták, amikor véletlenül kirándultak Nagymarosra. Leírják azok, akik korábban Stefan George mágikus verseit szárazlalták szerte önmagukba visszatérő mondatokban. Ma mindenki mindenkitől „népi”-t kíván. S mi lehet a „népi”, ez új szó értelme más, mint — természetesen — éppen ellenkezője annak, aminek őshazájában, a né-

met világnézeti és politikai irodalomban használják. Egyszóval: a nép, a parasztság világának kultusza, szolgálata, kiszolgálása. Pedig aki kicsit is szeret egy-egy szót izlelni, hamar rájöhet a német eredeti nélkül is arra, hogy a németek a „völkisch”-t egészen más, tágabb és főleg mérsékeltebb értelemben használják, mint a mi „népi” parasztiroink és egyetemi magántanáraink. Német használatban a völkisch a népet jelenti, a németiség négy évtáján belül élő népet, s ha erről a német népiségről beszélnek, akkor — ahogy Ernst Moritz Arndt, a felszabadító háborúk költője, dalolta, — nem a földről szólnak, német parasztságról, hanem az élet viselésének jellegzetesen német formájáról. Így hát Goethe magatartása éppúgy helyet foglal a „völkisch” fogalma alatt, mint Lersch, a munkásköltő, vagy Frenssen, a parasztiró. Mindhárom más és más jegyét mutatja meg műveiben a német nép lényegének, mindhárom együtt képvisel egy német fogalmat, azt hogy német.

Mi történik ugyanakkor minálunk? Madách nyugodtan széttépheti lantja húrjait, Gyulai Pál egyenesen a lantot is törje ketté, Babitsól radirozzuk tisztára irodalmunk fenkölt lapjait, Márai legjobb lesz, ha lakást keres a polgári életforma öslényeinek múzeumában. S jó még, hogy csak a hurokat kell eltépniök, jó hogy nem halállal lakolnak azért, mert véletlenül más érdekli őket — és másról szólhatnak írói és emberi becsületük szerint hitelesen a magyarság életéből, — mint amit az erőszakolt közhangulat kötelezőnek előír. Pedig végeredményben a fehér szín sem egyetlen szín, megtanultuk az iskolában, — hogyan lehetne akkor egyetlen színű egy irodalom? A kódexirodalom kegyes magyarságát a virágének egészíti ki, — és ugorjunk egy évezredet: Babits Mihály és Móricz Zsigmond nagyon sokáig gyakorlatban is megfért egy csárdában. Képzeljünk el egy magyar irodalmat egyetlen színre szűkítve, képzeljük el akárcsak a má. Vagy Babitsot, Kosztolányit, Tóth Árpádot, Márait, Szabó Lőrincet egy sorban. Vagy Móricz Zsigmondot, Szabó Dezsőt, Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát és a többi népiest. Milyen szegény mind a két sor s milyen gazdag az a magyar irodalom, amelynek könyvespolcát egy évtizeden belül Móricz Tündérkertje és Babits Halálfiái, Illyés Puszták népe és Márai Zendülökje díszíti! Magyarország nem nagy darabja a földgömbnek, de kilencszáz esztendőn át elég nagy volt ahhoz, hogy különböző társadalmi rendeket тұrjön meg békeességben határai között. Főurak és köznemesek, nadrágos polgárok és parasztiúk fogták kezükbe a tollat, művelték azt az irodalmat, amely mindig arról volt megismerhető, hogy türelmesen egyesítette társadalmi rétegek sajátos színeit. Tükrében a magyarság életének valamennyi évtája megjelent, s nyilván nem ez volt a legnagyobb baja irodalmunknak a halotti beszéd óta.

Igaza van annak, aki számonkéri az írón, ha hallgat

„korának érzeményeiről”. De igaza van annak is, aki azt mondja, hogy nem éppen az a lényeges, hogy egyetlen társadalmi réteg daloljon vagy erről a társadalmi rétegről daloljanak mások is. Nincs kor tendencia-irodalom nélkül, de csak tendenciát kívánni némileg túlzás. Állandóan bajusz alá keseregni és vezércikkekben beszámolni egy-egy hős vezércikkszerű prófétai érzéseiről, nem éppen üdvös és okvetlenül veszedelmes. Itt nálunk szívesen tanulnak hasznos hírekből, melyeket a Lajtán túlról fúj át a szél. Csak egyet nem tanul meg a Lajtán túli szélnek sem a barátja, sem az ellensége, — azt, hogy a mindennapiban, a tendenciában, a „kor érzeményeiben” is megtalálhatjuk az egyetemeset. Valamit, ami eme érzemények feltűnte előtt és eltűnte után is időszzerű lesz, valamit, ami alkalmat ad a műre. Egy Stefan Georgéban lehetett, — annak akinek jó volt a képzelete, — korunk új eszméinek előfutárját keresni, de ami ennél fontosabb: az egyetemes mondanivalójú költőt hamarabb meg lehetett találni. S a német kormányzat nem az előbbi, hanem az utóbbi George sirjára küldött koszorút. Goethe-díjat nem tendencia-tollnak kapott a közelmúlt egyik évében, hanem Hans Carossa, aki nem a politikai csatatér harcát hirdette, hanem a mélyebb hősiességet: „raube Licht aus dem Rachen der Schlange”. Keressük személyiségük és alkotásaik magyar megfelelőjét? Babits tán az első, Tóth Árpád a második. Ők viselnek koszorút ma is a Lajtán túl, egy nép, amelyet sokan tartanak manapság életben-halálban példamutatónak, nem tépi szét egyetemes „érmények” lantosainak húrjait, hanem babérral ékesíti azt. Elfelejtjük, hogy az élet nagyobbszabású, mélyebb, bensőségebb költészetének tendenciáját is hirdetni kell, nemcsak szólamokat egy ezidőszerűt keresendő, nyilván rideg és embertelen életformáról, a gyűlölet és ellenségeskedés életformájáról. A Lajtán túl tömegek tapsolnak a Szentivánéji álom légies költészetének, nálunk ha valakinek új műve véletlenül nem ú. n. „izzón időszerű” kérdésekről szól, vagy ami még rosszabb, a régi életformát dicséri, — vagyis a nem „népi” életformát, — már várhatja is a taglót, várhatja, hogy hazafiatlannak bélyegzik, esetleg a magyar szellemi élet, (a „népi” magyar szellemi élet) téridegen elemének, kártékony vérbeütésű egyedének. Mért nem okosabban tanulunk szellemi életünk gondjaiban, ha már tanulunk s mért nem azt tanuljuk meg a Lajtán túlról érkező áramlatokból, amiket irodalmunk szelleme amúgyis egy évezred óta tanít már nekünk?

Arról a békaegérharcról, ami irodalmi életünk minden napjait jellemzi, nyilván lehet szatírárt is írni. De véres szatíra lenne ez, halálos veszedelem. Miért kell szembeugratni tisztességes gondolkodású, de véletlenül más rétegből származott írókat? Miért kell újonnan megjelenő művekben a „népi”, vagy az „urbánus” eszmények elárulását keresni, ha már ezek a művek megjelentek? Amúgyis egyre keve-

met világnézeti és politikai irodalomban használják. Egyszóval: a nép, a parasztság világának kultusza, szolgálata, kiszolgálása. Pedig aki kicsit is szeret egy-egy szót izlelni, hamar rájöhet a német eredeti nélkül is arra, hogy a németek a „völkisch”-t egészen más, tágabb és főleg mérsékeltbb értelemben használják, mint a mi „népi” parasztiroink és egyetemi magántanáraink. Német használatban a völkisch a népet jelenti, a németiség négy égtáján belül élő népet, s ha erről a német népiségről beszélnek, akkor — ahogy Ernst Moritz Arndt, a felszabadító háborúk költője, dalolta, — nem a földről szólnak, német parasztságról, hanem az élet viselésének jellegzetesen német formájáról. Így hát Goethe magatartása éppúgy helyet foglal a „völkisch” fogalma alatt, mint Lersch, a munkásköltő, vagy Frenssen, a parasztiró. Mindhárom más és más jegyét mutatja meg műveiben a német nép lényegének, mindhárom együtt képvisel egy német fogalmat, azt hogy német.

Mi történik ugyanakkor minálunk? Madách nyugodtan széttépheti lantja húrjait, Gyulai Pál egyenesen a lantot is törje ketté, Babitsról radirozzuk tisztára irodalmunk fenkölt lapjait, Márai legjobb lesz, ha lakást keres a polgári életforma öslényeinek múzeumában. S jó még, hogy csak a hurokat kell eltépniök, jó hogy nem halállal lakolnak azért, mert véletlenül más érdekli őket — és másról szólhatnak írói és emberi becsületük szerint hitelesen a magyarság életéből, — mint amit az erőszakolt közhangulat kötelezőnek előír. Pedig végeredményben a fehér szín sem egyetlen szín, megtanultuk az iskolában, — hogyan lehetne akkor egyetlen színű egy irodalom? A kódexirodalom kegyes magyarságát a virágének egészíti ki, — és ugorjunk egy évezredet: Babits Mihály és Móricz Zsigmond nagyon sokáig gyakorlatban is megfért egy csárdában. Képzeljünk el egy magyar irodalmat egyetlen színre szűkítve, képzeljük el akárcsak a mát. Vagy Babitsot, Kosztolányit, Tóth Árpádot, Márait, Szabó Lőrincet egy sorban. Vagy Móricz Zsigmondot, Szabó Dezsőt, Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát és a többi népiest. Milyen szegény mind a két sor s milyen gazdag az a magyar irodalom, amelynek könyvespolcát egy évtizeden belül Móricz Tündérekertje és Babits Halálfiái, Illyés Puszták népe és Márai Zendülőkje díszíti! Magyarország nem nagy darabja a földgömbnek, de kilencszáz esztendőn át elég nagy volt ahhoz, hogy különböző társadalmi rendeket tűrjön meg békeességben határai között. Főurak és köznemesek, nadrágos polgárok és parasztiúk fogták kezükbe a tollat, művelték azt az irodalmat, amely mindig arról volt megismerhető, hogy türelmesen egyesítette társadalmi rétegek sajátos színeit. Tükrében a magyarság életének valamennyi égtája megjelent, s nyilván nem ez volt a legnagyobb baja irodalmunknak a halotti beszéd óta.

Igaza van annak, aki számonkéri az írón, ha hallgat

„korának érzeményeiről”. De igaza van annak is, aki azt mondja, hogy nem éppen az a lényeges, hogy egyetlen társadalmi réteg daloljon vagy erről a társadalmi rétegről daloljanak mások is. Nincs kor tendencia-irodalom nélkül, de csak tendenciát kívánni némileg túlzás. Állandóan bajsz alá keseregni és vezércikkekben beszámolni egy-egy hős vezércikkszerű prófétai érzéseiről, nem éppen üdvös és okvetlenül veszedelmes. Itt nálunk szívesen tanulnak hasznos hírekből, melyeket a Lajtán túlról fúj át a szél. Csak egyet nem tanul meg a Lajtán túli szélnek sem a barátja, sem az ellensége, — azt, hogy a mindennapiban, a tendenciában, a „kor érzeményeiben” is megtalálhatjuk az egyetemeset. Valamit, ami eme érzemények feltűnte előtt és eltűnte után is időszzerű lesz, valamit, ami alkalmat ad a műre. Egy Stefan Georgében lehetett, — annak akinek jó volt a képzelete, — korunk új eszméinek előfutárját keresni, de ami ennél fontosabb: az egyetemes mondanivalójú költőt hamarabb meg lehetett találni. S a német kormányzat nem az előbbi, hanem az utóbbi George sírjára küldött koszorút. Goethe-díjat nem tendencia-tollnak kapott a közelmúlt egyik évében, hanem Hans Carossa, aki nem a politikai csatátér harcát hirdette, hanem a mélyebb hősiességet: „raube Licht aus dem Rachen der Schlange”. Keressük személyiségük és alkotásaik magyar megfelelőjét? Babits tán az első, Tóth Árpád a másik. Ők viselnek koszorút ma is a Lajtán túl, egy nép, amelyet sokan tartanak manapság életben-halálban példamutatónak, nem tépi szét egyetemes „érezemények” lantosainak húrjait, hanem babérral ékesíti azt. Elfelejtjük, hogy az élet nagyobbszabású, mélyebb, bensőségeesebb költészetének tendenciáját is hirdetni kell, nemcsak szólamokat egy ezidőszerint keresendő, nyilván rideg és embertelen életformáról, a gyűlölet és ellenségeskedés életformájáról. A Lajtán túl tömegek tapsolnak a Szentivánéji álom légies költészetének, nálunk ha valakinek új műve véletlenül nem ú. n. „izzón időszzerű” kérdésekről szól, vagy ami még rosszabb, a régi életformát dicséri, — vagyis a nem „népi” életformát, — már várhatja is a taglót, várhatja, hogy hazafiatlannak bélyegzik, esetleg a magyar szellemi élet, (a „népi” magyar szellemi élet) téridegen elemének, kártékony vérbeütésű egyedének. Mért nem okosabban tanulunk szellemi életünk gondjaiban, ha már tanulunk s mért nem azt tanuljuk meg a Lajtán túlról érkező áramlatokból, amiket irodalmunk szelleme amúgyis egy évezred óta tanít már nekünk?

Arról a békaegérharcról, ami irodalmi életünk mindennapjait jellemzi, nyilván lehet szatírárt is írni. De véres szatíra lenne ez, halálos veszedelem. Miért kell szembeugratni tisztességes gondolkodású, de véletlenül más rétegből származott írókat? Miért kell újonnan megjelenő művekben a „népi”, vagy az „urbánus” eszmények elárulását keresni, ha már ezek a művek megjelentek? Amúgyis egyre keve-

sebb jó munka jelenik meg, az olvasó lassan visszamenekül azokba az időkbe, amikor nem volt se „népi”, se „urbánus” irodalom, ellenben volt báró Eötvös József és Petőfi Sándor, Jókai Mór és Tolnai Lajos. Vagyis, amikor az irodalom a szó igazi és csorbítatlan értelmében volt „népi”: — a magyarság életét mutatta be, úgy ahogy jelenségei elé egy Jókai vagy egy Tolnai tartott tükröt. Vissza hát ehhez a népi-séghez, s akkor mingyárt nem lesz annyi háborúskodás, hiszen akik igazán alkotók, nem tépik ki egymás haját, s hogy kortársakat említsünk, Illyés Gyula nem nyomja ki Márai Sándor szemét, azért mert mást és másról ír magyarul, s Cs. Szabó László se meríti víz alá Veres Pétert, mert másként képzel el egyes lényeges dolgokat. Végre csak a kicsik mennek, akik olyannyira hasonlítanak vérremenő egyéb lényekre. Egy a lényeges, s ezt Arany János nagyon szépen megmondta, s ha megmondta, mért ne őt idézzük? „*A lantot, a lantot szortítsd kebeledhez.*” Íróhoz, alkotóhoz illendőbb pozitúra ez, mint odasrófoltatni a hordóhoz, amely éppúgy kong, mint az, amit tetejéről vádként, átokként kiabálnak.

Thurzó Gábor.

FODOR JÓZSEF:

POMPÁS LOMBOK . . .

Pompás lombok büszke fáról,
Ilyenkor, s hogy késő tájról
Mindenfelé madarak
Már közel hogy szálljanak,
Végszint lesni vén világból
Vig-harács szemmel megyek,
Míg köröttem a meleg
Fényes erdők zengenek.

Büszke erdőn lombok hullnak,
Sötét égből sárga csillag,
Zöndül, villan, vetkezik,
Utam jelzik fényeik —
Este sincs és hullva sírnak,
Kelnek, telnek avarok,
Merre nézek, haladok,
Ég az erdő, úgy ragyog.

OTTLIK GÉZA: VEGYÉSZEK

1.

A pesti Dunapart egyik kávéházában ültünk, még nem volt éjfél. Gerzson mohón beleszívott a cigarettájába és így folytatta:

— Ez a szó, mezőgazdasági vegytan, megtetszett nekem. Az állás tetszett meg nekem, Ceres Mezőgazdasági Vegyészeti R. T. igazgatója. Egyáltalában, az egészet kitűnő ötletnek találtam. Ahogyan mondták, az állással lakás is járt, bizonyára egy vadszölővel befuttatott zöld-zsalugáteres ház, netán kerteskével. A kolléga, Zostyáknak hívták egyébként, nyurga tót fiú volt, csodálkozva nézte lelkesedésemet. Legyintett. Mindennek most már tizenkét éve lesz, öregem.

— Hát mondd el — biztattam. Gerzson még nagyobb szíppantott. Így beszélt:

2.

Harmadéves bölcsész voltam. Fizika-vegytan szakos, mint tudod. Ez a Zostyák Pali, akinek ösztönzésére és példájára elkezdtem foglalkozni én is a mezőgazdasági vegytannal, eredetileg orvosnak készült. Négy féleve már megvolt, amikor átjött hozzánk. Rendkívül szakavatott embernek tűnt, valóságos káptalan lehet a feje, gondoltuk, s magam is tisztelettel néztem kerek koponyáját, melyre csillogva tapadt gyér szőke haja. S csakugyan, a *szervellen kémia* nyolcszáz oldala a kisujjában volt.

A szeminárium folyosóján köréje gyűltünk és hallgattuk előadását. Legszívesebben, emlékszem, arról beszélt, hogy neki tériszonya van s így például az úttesten sem tud egyedül átkelni, mert félelem fogja el és szédülés. Decemberben megbukott az alapvizsgán. Meglepődtünk, de nem vontuk meg tőle a tiszteletünket, csak módosítottuk. Ez a Zostyák, mondtuk, ez azért igen ügyes, talpraesett ember. Valóban, diák-konyhán ebédelt, tanítványai sokat fizettek, tankönyveit úgy csere-berélte, hogy a végén nyert rajtuk, ingyen uszoda- és színházjegyeket szerzett; egyszóval amikor nekem bizalmasan elárulta terveit a mezőgazdasági vegytannal és a Ceres MVRT-vel, engem nyomban magával ragadott a gondolat életrevalósága. Én eleddig azt sem tudtam, hogy létezik ilyen szakma, s lám, Zostyák most arról is felvilágosított, hogy a vegyészeti állással lakás is jár. Februárban beiratkoztunk tehát ide is, oda is, leckekönyvünkbe felvettük ezt-azt, pót-indexeket irattunk alá és megvásároltunk felesben egy vaskos jegyzet-tömböt, hosszú alku után, a Pál-utca egyik házában padlásán.

Tudod, magammal kapcsolatban egy percig sem tápláltam komoly reményeket. De arra a fejemet tettem volna, hogy Zostyák Pali egyszer a Ceres RT. igazgatója lesz. Hanem, semmi tréfa. Irigyen néztem ezt a hosszú tótot, irigyen és idegenkedve, csodálattal. Tudtam, hogy meg fogja valószínűleg vágyait. Látnom kellett nem egyszer, hogy tervei, ezek a merőben eszmei elgondolások, mint válnak kézzelfogható valósággá. Előttünk beszélte, hogy vasárnap uszodába megy, fél tízre, kedvezményes jeggyel, vagy hogy feladja albérleti szobáját és egy diákházban vesz szállást, kérvények és Iksz professzor útján; s másnap vagy egy hét múlva minden így történt. Engemet, öregem, a napjaim és óráim szeszélye, a lét nyájas anyaistensége, az idő, tehetetlenül lökdösött uszodából albérleti szobába, vagy ahová neki tetszett s én meg sem kíséreltem befolyásolni ezt az — *irreverzibilis* — folyamatot. Nem hittem benne, hogy jó vagy rossz sorsom megfordítható legyen. Zostyák kolléga viszont ezt magától értetődőnek tartotta. Irigyeltem érte.

A pál-utcai lépcsőházban megállt, markomba olvasott harminchét darab tízfillérest és hóna alá csapta a jegyzetkönyvét. Átkísértem őt a körút másik oldalára s elváltunk. A jegyzetet magával vitte, de — minthogy felerészben engem illetett — három hónap múlva, amikor már betéve tudta az egészet, visszaadta. Május eleje volt. A zsíros, rojtos levelekből álló csomagot lecsapta az asztalomra. Éppen a kezemet törülgettem. Mit kezdjek ezzel a salátával? A másik épületben volt egy fiókom, — de most már siettem volna ebédelni. Így hát levettem fehér köpenyemet, felnyaláboltam a jegyzetet és magammal vittem a kecskeméti-utcai tejszarnokba.

3.

Figyelj, mert most kezdődik a történet. Ebbe a tejivóba jártunk ebédelni már a második éve. Ahogy kikanalaztam a levesemet, megérkezett barátom Méliusz Péter, a hirlapíró. Hajadonfótt érkezett, mint mindig, hátbavágott és leült mellem. Tünetmentesen gyorsasággal tudta elkölteni az ebédjét. Beletúrt a jegyzet-lapokba. Nézegette, aztán visszalökte a székre. „Te vegytannal is foglalkozol?” — kérdezte. Ránéztem. Nem feleltem, mivel ez ostoba kérdés volt. Péter töprengett. Senkisémet tudhatta nála jobban, hogy a vegytan a második tárgyam.

Hirtelen felállt. „Ráérsz este?” — kérdezte újra. „Hol leszel?”

— Hát hol a pokolba lennék? — kiáltottam most már mérgesen, mivel ez a kérdés még ostobább volt. Minden este ugyanabban a kávéházban ültünk. „Jó” — mondta nyugodtan és otthagytott. Aznap este, tíz óra tájt, telefonhoz hívott a pincér. Méliusz Péter beszélt. Arra kért, üljek gépkocsiba és menjek át nyomban a Sárga Kacsa vendéglőbe, Budára. Majd

mindent megmagyaráz. Nem ültem gépkocsiba, de átmentem a jelzett vendéglőbe. Péternek nyoma sem volt.

Sört rendeltem, mert mit tehettem volna egyebet. Negyedóra múlva mozgólódás támadt, a főpincér a tulajdonossal tanakodott, végül elém léptek és a nevemet mondták.

— Igen.

— Egy távirat, — mondta a pincér és átnyújtotta. Péter-től érkezett s az állt benne, hogy menjek lóhalálában a Keleti pályaudvar söntésébe, várnak.

A vasúti vendéglő sarkában megpillantottam végre barátomat. Sovány fekete úriember ült mellette. A haja őszbevegyült, az arca kék volt, borotvált. Felállt, mosolygott. „Ne haragudj, pajtás” — így szólt hozzám és keztenyújtott. Biztatott, hogy egyem olajgyűrűt. Néhány percig üldögélt még velünk, aztán megint felállt. „Csak meg akartalak ismerni” — mondta, melegen kezetráztunk és az idegen eltávozott. Ez volt Méliusz Gyula, vagyis Zsül, ahogyan Péter nevezte, mert atyafiak voltak. Erdélyből jött ő is, a huszas években, Kolozsvárról, ahol ügyvédkedett. Egy kettétört sóskiflit hagyott az asztalon s a sörét sem itta ki. Néztem utána, míg csak el nem tűnt az üvegajtó mögött.

— Mit szólsz hozzá? — kérdezte Péter.

Mit szóljak? Méliusz Gyulának karvaly-arca volt, vékony szája, rücskös bőre. Kitünő ruhát viselt, ámbár ugyancsak kopottat. Egészen véve nem hatott kellemetlenül. Péter közelebb húzta a székét hozzám és elmesélte, miről is lenne szó.

Zsül, ahogyan mondta, egy nagy dologban munkálkodik. Tökéletesen megbízható vegyészre lenne szüksége. Rám gondoltak. Ertek-e a *mennyiségi elemzéshez*? S ha értek, rászánnék-e egy-két hónapot? Jó, jó, de mi az ördögre?

— Te Gerzson, — mondta Péter, — bízol-e bennem?

Biztam benne, újabb söröket kértünk és negyednap délután nekivágtunk az Orbán-hegynek. Itt lakott Méliusz Gyula.

4.

Ezidétt, te is tudod, szinte lehetetlenség volt elhelyezkedni. Miből él ez a Zsül? — kérdeztem. Péter hümmögött. Jó összeköttetései vannak, mondta. Van egy kis tőkéje. Gazdag ember volt ő odahaza, míg a románok elől nem kellett menekülnie. De mindez mellékes, tette hozzá hevesen. Ha ez a dolog most beüt, ami bizonyos, efféle gondjaink nem lesznek többé. Megálltunk egy pillanatra, mert az Orbán-hegy kaptatóján elfogyott a levegőnk.

Déltájt egészen nyáriás zápor zúdult volt a városra, utána kisütött a nap. Itt fenn a hegyen már minden zöld volt, a föld még párolgott, az orgonák esztelenül illatoztak. Egy terméskőből rakott kerítés ajtajánál álltunk meg és Péter meghúzta a csengőt. Végighaladtunk a kerten, vörös-salakos, majd

kavicsos úton, néhány falépcsőn, aztán a szolgáló megmutatta az ajtót és eltűnt.

Méliusz Gyula valóságos teremben lakott itt. A villá kapuján más nevet olvastam; rokonok, mondta Péter. Kopogtatt. Bentről grammofoon hangjai hallatszottak, egy opera-részlet. Ahogy beléptünk, Zsül megállította a lemezt és felénk fordult. Borjúnagyságú dán dogg ült a díványon. A padlót szőnyeg borította, a széles hármás ablakon, amennyire a lombok engedték, beáradt a napfény.

Zsül intett, foglaljunk helyet. Ezúttal meggyipiros házikobát volt rajta. Íróasztalán elmondhatatlan rendetlenség uralkodott; egyetmást félretolt, hogy a kávéfőzőt elhelyezhesse. Péter a kutya állát vakargatta. Némikép zavarban voltam.

Hová tegyem a kalapomat? Zsül végre beállította a masináját és hozzánk lépett. Egy doboz Teophani-cigarettát tett elém, a Király Sajátját és konyakot töltött. Kalapomat fel emelte a földről és a szekrény tetejére rakta. Azután gondolt egyet, onnan is levette és egy karosszéken helyezte el végérvényesen. Ami a karosszéken hevert, azt viszont odahozta megmutatni. Vadonatúj ilmfellevőgép volt, krokodilbőrben. Péter kivette a kezéből és hosszasan vizsgálta.

— Tegnap vettem, — mondta Zsül.

Hogy miről beszélgettünk? Úgy emlékszem, legfőképpen a rokonságainkról. Ezek a Méliuszok mindenivel rokonságban álltak valamilyen módon. Amikor kifogyott a konyak, Zsül becsöngette a szolgálót és bort hozatott. „Iparkodj, iparkodj” — mondta a lánynak. A kutyája kivételével mindenkire tegezett.

Elszívtam a cigarettáját, megittam a feketéjét, koccsintottunk a vörösborral. Ekkor letette a poharat és felémfordult.

— Tudod, pajtás, én nem vagyok szakember.

Bólintottam.

— A részletekkel éni nem foglalkozhatom. Be kell osztanunk a munkát, gazdaságosan. Nem megy másként. Nekem a kezemben kell tartanom az egészséget.

— Úgy van, — szólt Péter.

— Fokozatosan, — folytatta Zsül, — fokozatosan akarlak beavatni a munkába. Egyelőre... — elakadt és a levegőbe bámult.

Figyelmesen ültem. „Egyelőre” — kiáltotta most, bólogatva hozzá, — „Egyelőre, itt van...”

Felugrott, íróasztalához lépett és hosszas keresgélés után egy tucatnyi könyvjegyzékkel tért vissza. Német vállalatok kiadványai voltak ezek, valamennyi vegytani műveket sorolt fel. Itt-ott piros és kék ceruzával voltak megjelölve. Kiteregette őket az asztalon és röviden, határozottan vázolta, milyen tárgykör érdekli őt pontosan. Ahány könyvre csak szükségem van, írjam össze, néhány napon belül meghozatja. Hm, csakhogy egy kissé borsos az árak...

— Avval te ne törődj, — förmedt rám.

Zsebembe gyömöszölte a jegyzékeket. „Vidd magaddal, odahaza nézd át, sokkal nyugodalmasabb dolog. Időnk van.” Péter felállt. Odakünn sötetedett. Megkerestem a kalapomat és indultunk. Méliusz Gyula lekisért bennünket a kertajtóig. Egy pillanattal fogva tartotta a kezemet és mosolyogva nézett a szemembe.

— Annyit mondok csak, — szólt, jelentősen megnyomva a szót: — Nitrogén. Nitrogén!

Megismételtem, bávatagon, nitrogén. Zsül felemelte a kezét: „Egy szót se erről, amit ma beszéltünk.”

5.

Gerzson most idegesen felpillantott.

— Öregem, — folytatta, — Méliusz Gyula tervei valóban gigászi méretűek voltak. Rövidre fogom.

A kávéházas, aki a tálaló-ablak alatt ült, már kétszer is feléknézett. Gerzsonnak vissza kellett volna ülnie a zongorához, mert ő volt a helyiség zongoristája. Elbeszélését tehát meggyorsította.

Méliusz, mondta, a levegőt akarta kitermelni. Nem akart egyebet, mint eladni a levegő-egyet.

6.

Másodszor is felkapaszkodtunk az Orbán-hegyre. Péter kopogott, Zsül beeresztett bennünket s az ajtót kulcsra-zárta. A szobában enyhe kelkáposzta szag terjengett, ez sehogysem illett a főúri berendezéshez, a fényezett nehéz bútorokhoz. Leültünk, kávé kaptunk s házigazdánk egyenként emelt ki szekrényéből vagy nyolc tömött irat-tartót. Mindegyik csinos címkéssel volt ellátva, melyeken egy-egy betű és szám állott.

Műve a legteljesebb részletességgel ki volt már ekkor dolgozva. Az építendő vasútvonal, a munkástelepek tervei, az első évi költségvetés, a második évi költségvetés, a termelés rendje, a szállítás, raktározás, kivitel és behozatal pontos előírányzása, a szükséges törvényjavaslatok, s az ördög tudja, még mi minden. Nagy biztonsággal beszélt, józanul, csak a szeme izzott. Hatalmas körvonalakban bontakozott ki előttünk a mű.

— Itt van a levegő, — mondta nagy erővel, félkezével kört rajzolva, mintegy megmutatni. — A levegő, a legnagyobb kincsesbánya.

Nem tudtam megszólalni. Zsül a térdére könyökölt. Így beszélt:

— Tudjuk, hogy a levegőből nitrogént lehet előállítani. De vajjon, csak nitrogént-e? Mi van a levegőben? Minden! En ki fogom választani a rádium- és nemesfém-emanációt... Felém fordult.

— Ugye, pajtás? Katalizálni fogjuk, katalizálni.
Sugárzott az arca.

— Talán merészen hangzik. Mégsem mondom, hogy csupán egy nagyszabású iparvállalatról van szó. Mert többről van szó. Nitrogén, oxigén, — hadarta, — hélium, bárium.

Megrökönyödve hallgattam mindezt. A legnagyobb zavarban voltam. Tudásomat e percben semminek éreztem s az első gondolatom, sőt a második és harmadik gondolatom is az volt, hogy alaposan utánanézek majd vegytani ismereteimnek. Nem láttam az összefüggést, nem értettem pontosan, mit akar Zsül.

— Katalizáció, — mondta. Egészen halkán beszélt. Megemlítette, hogy a napokban tárgyalt egy miniszteri tanácsossal. Figyelmeztetett, hogy a dolognak katonai vonatkozásai is vannak. Elém tett egy ívet, amelyen hosszú szöveg alatt három aláírás állt. Feliratott velem néhány könyvcímet s a cédulát beillesztette az egyik irattartóba. Éjfél után váltunk el.

Hallgatagon ereszkedtünk alá a hegyről. A Németvölgyi-útra érve, Péter megszólalt.

— Tudod-e, hogy sok pénzében van már neki mindez?

— Hogyhogy? — kérdeztem.

— Úgy, hogy már majdnem mindenét ráköltötte.

— Te Péter, — mondtam kis szünet után, — te Péter. Ez a te Zsül bátyád, azt hiszem, sült bolond.

Péter megállt. „Azt hiszed?” — kérdezte bizonytalan hangon. Én azt, mondtam. Elcsíptünk egy ötvenkilences villamost. A hátsó perrónon ácsorogva döcögünk a Déli-pályaudvar felé. Péter még egyre töprengett. „Nem olyan bolond az” — mondta végül.

A magam részéről már csak egyszer találkoztam vele, amikor is szerencsésen befejeződött együttműködésünk. Egy nagyszálló éttermében vacsoráztunk, meghívott bennünket. A gyümölcs és a sajt között elmondta, hogy nem sikerült megegyeznie a miniszterrel, illetőleg egy államtitkárrel, aki a miniszter nevében tárgyalt vele, s most arra kér, egyelőre felejtjük el az egészet. Könnyűszívvel tudtam ezt megígérni és vacsora után mindhárman kimentünk a városligetbe. Zsül célbalőtt a bódékban, csónakáztunk egy keveset, azután autóval behozott bennünket a belvárosba s mi, Péter meg én, a Ferenciek-terén kiszálltunk. Tegnap tudtam meg, hogy mi történt vele azóta.

7.

Gerzson elbeszélésében ideérkezve felállt, átült a zongorához és intett, hogy telepedjem melléje, az ablak melletti sarokasztalhoz. Halkan végigfutott a billentyűkön és egy lassú-foxot kezdett csobogtatni a zongorán. A pincér két pohár rumos-jegecs feketekávéval tett elém s az egyiket odanyújtottam neki.

— Azért kezdtem a történetet, — mondta, miközben nem hagyta abba a játékot, — azért kezdtem Zostyák kollégával és a mezőgazdasági vegytannal meg a Ceres részvénytársasággal, mert mind e dolgok végül összetalálkoztak. Be sok mindennel így vagyok, öregem... Jön egy híradás egyszer, s a szálak egybefutnak. Zostyák Paliról egyébként semmit sem tudok. Tanári oklevelét velem együtt kapta meg s azóta nem hallottam róla.

— Én ezt a Méliusz Gyulát, ezt a menekült erdélyi ügyvédet, aki a vegytanhoz annyit sem értett, mint egy ötödikes gimnázista, sokáig sajnáltam. Nem azért sajnáltam őt, mert a vegytanhoz nem értett, hanem mert volt benne valamifajta hatalmas romlatlanság, gyermeki jókedv, a báj egy neme, és valamifajta hallatlan valószerűség, amit például Zostyák kollégában hasztalanul kerestem volna. Kérlek, hiszen világosan látszott: ez az ember az életét minden ízében a maga feje szerint rendezte be, mint ahogyan a lángelmék teszik. Mi lesz majd vele? Féltettem őt. Bizonyosra vettem, hogy tönkremegy, elszegényedik, elzúllik s tán egyszer be is csukják valahová. Nohát, tegnap tudtam meg, Zsül, a derék levegőgyáros, már több esztendeje igazgató a Ceres Mezőgazdasági Vegyészeti Részvénytársaságnál, Szegeden.

— S látod öregem, — folytatta Gerzson, — a legkülönösebb az, hogy én még csak meg sem lepődtem ezen, rögtön megértettem a dolgot. Zsül eleinte a filmszakmában működött, majd egy politikai napilapnál, s onnan került a Cereshez. Mindig jól élt, szépen keresett. Ezt én rögtön megértettem. Mert Méliusz Gyula, ez a félnótás ex-ügyvéd, mindenkivel inkább volt rokonságban, mint a lángelmével. Egyszerre világossá vált előttem: vágyaival, okoskodásaival, kézműdolataival, szájának örökös fogpép-lehelletével együtt, tetőtől-talpig középszerű ember volt ő, maga a megtestesült közepeszerűség. Nyárspolgár volt, közönséges lélek, éppen azok közül való, akik közt érvényesült. Igazában ő volt a talpraesett fickó s nem Zostyák kolléga. Ezméit, melyek körül én a téboly füstjét éreztem lengedezni, bizonyára igen életrevaló, jelentős gondolatoknak tartották. Mert a közepeszerűség, hidd meg, okvetlenül rokonságban van az örülettel.

Gerzson a pohara után nyúlt. Kissé gyorsabban még ezt mondta.

— Mindezt persze pusztán azért meséltem el most, mert eszembe jutott az orbánhegyi szoba, lomboktól árnyékkolt ablakával, díszes bútorzatával, Zsül hatalmas doggjával a hencseren, ahogyan emlékezetemben él. Eszembe jutott az egyetem hűvös folyosója, a kecskeméti-utcai kávéház, meg a Pál-utca padlásszobája, ahol tankönyveinkre alkudoztunk. Eszembe jutott, hogy egykor a Ceres R.-T. igazgatója vágytam lenni. Mi hát a tanulság?

— Nem, nem — rázta hevesen a fejét, — nem. Nem az a tanulság, hogy a világ rendjén változtatni kívánok. Hogy

megvetem az emberiséget, mert igaztalanul, méltatlanul bánt velem. Silány kis tanulság lenne ez. Engedj meg, kérlek! Nem vagyok megsértve, mint az örökkön méltatlankodó kispolgárok, a hörgő forradalmi költők, s a lelki nyomorultak. Ellenkezőleg... Elégtételt érzek, felemelő biztonságot. Jólesik tudni azt, hogy az élet mégsem egy kicsinyesen-aljasul kevély, penészes hivatalnok, mert lám, volt benne annyi becsület, hogy olyannak juttatott egy vegyészeti állást, akinek kedve volt hozzá, még ha egyebe nem is volt hozzá, mint kedve. Most a helyére került, Szegeden. Akkoriban, ugye, nagy művészettel fáradozott azon, hogy szobáját egy feltaláléhoz tegye hasonlónak; én meg egyre azon ábrándoztam, milyen vállalatnál „helyezkedjem el”. De van valamilyen hatalom, amelyik mi magunknál is jobban ügyel lelkünk méltóságára; s amit mi gyarló-tévetegen kirakosgatunk, azt ő rendre eligazítja. Egy háborút, egy békét és egy munkanélküliséget bocsátott a földre, hogy nekem bérzongorázással kelljen megkeresnem a kenyeremet, mert ő tudta, hogy ehhez van kedvem. Én ezt csak mostanában tanultam meg, sokáig egyenesen rabszolgának éreztem magam ennél a zongoránál. Hát, ez a tanulság, öregem.

Ivott egy kortyot a feketekávéjából, félkézzel játszva, félkézzel a poharát emelve, mert ebben nagy gyakorlatra tett szert egy évtized alatt, azután egy dzsessz-fantáziára tért át, mely félig-meddig saját rögtönzése volt, s amelyben áhítatos szeretettel incselkedett Amadeus Mozart egyik hegedűszonátájával.

Ottlik Géza.

RÓNAY GYÖRGY:

VERSEK

DUNAPARTI ELÉGIA

Hűs este borul le a lomha Dunára,
a svábhegyi lejtőn már kékül a pára,
s szemközt ha időnkint ház ablaka tárul,
fény siklik a vízen csillanva Budáru.

Gőzös köpi füstjét, lassúdan alámegy,
tűnődve tekintget utána a Várhegy,
és fönt a tetőn a torony lila árnya
mint játszva papírból ha volna kivágva.

Ellankad az élet, nyolc óra, sötét lesz,
elrejtteni vágyik a szív amit érez,
de mint a pohár ha csordultig a bortul:
halk éneke habzik s egyszerre kicsordul.

Nem forrva, miként rég, hogy győzne világot,
nem árad a dal már, csak egyre szivárog,
csermely, tovasiklik, kanyarog szelíden,
fodrárt veti néha, ha csobban a rímen.

S mint vándor ha hajlik, s nem szomjan, az érre,
hanem tükörében hogy önarcat nézze,
úgy várja a költő, formázza-e képét
csüggedt dala tükrén a kúsza sötétség.

Mert tompa szavára a messzi nemes fény,
hiába esengi, nem gyúl ki az Esmény;
volt érte csapongni az imént még bátor, —
ma már riadozgat a vágy magasától.

Bírná hisz a lélek! — de győzi-e hanggal?
Mögötte komorlik kardjával az angyal,
s bár röpte merészen ívelne az égig:
megvillan a kard és tollát lemetélik.

Űl szárnyaszegetten, s ha hívja hamar szó,
nem lesz tüze izzóbb, se kedve viharzó,
szorongva tűnődik, bólogat a szóra,
s tapintja, miként ver mellében az óra.

Már gyáva a harca, szép perce: ajándék,
csak nézi, hogyan nő a vízen az árnyék,
s míg egyre sivárabb világa határa,
„világokat álmod a világ hátára”.

S mit kézzel elérni kinyúlni se mer már,
alig hogy az álom meghozza, jaj elszáll;
kapdosna utána: illetve csak *árnyat!*
s ujját lepi nyirka a puszta homálynak.

Lehajtja fejét, vár, az éjszaka tompa
sötétje megejtí, magánya befonja,
haját simogatja a hűvös enyészet, —
s keblére hanyatlik a semmisülésnek.

BORDAL

Ringatódzva, nagyon halkán
szól a zene az Avarban;
aki húzza, nem is másnak,
húzza inkább önmagának,
tünődve.

Mint a költő: el-elréved,
kémleli a messzeséget,
írna is meg nem is írna...
Minek írjon? — S dala sírva
kicsordul.

Ceruzája lassan halad,
egy-egy emlék reá akad,
árnyéket vet, le is válik
s mint a csillag, úgy sugárzik
tünőben.

Fölkel a hold, hideg fénye
részítál a gesztenyékre,
mélyül a bor színe tőle,
fátyol borul az időre
s elalszik.

Én is hívlak... Gyere álom,
vess fodrot a szempillámon,
mosolyodra komoly árnyán
hadd gyúljon ki a szivárvány
ragyogva...

Rónay György.

SÖTÉR ISTVÁN:

BOVARY.

Mindig emlékezetes marad számomra a szürke, őszi délután, midőn megállottam az Ulm utcán, az aranyozott hegyű vasrács előtt, s kissé bizalmatlanul vettem szemügyre az épületet, mely egy esztendeig leendő lakásom. Ma már nehezebben tudom felidézni a homlokzat képét, s inkább csak egyes folyosókra, szobákra, lépcsőkre emlékszem, valamint a díszudvarra, melynek kerek medencéjében tavasszal aranyhalak uszkáltak. Az ajtókon sárgarézveret díszlett, s az oszlopos előcsarnok, melyből a zongoraszoza s a társalgó nyílt, ósdian előkelő volt. Miközben az inasra vártam, hogy poggyászatot felvigye szobámba, belestem a társalgóba: óvatosan lopódtam beljebb a küszöbről s szemügyre vettem a két képet a falon, szemközt az utcával Taine arc képe függött, a két ablak között a sokszínű pasztell pedig kicsiny, francia temetőt ábrázolt, melynek szűk kőfala dagadó trikolórokat foglalt kerébe: a zászlók elborították a sírokat, köztük Pégyu hantját. De már jött is az inas: sötét falépcsőn kapaszkodtunk a második emeletre s az udvari homlokzat fala mentén költők és bölcselők mellszobrai láthatam: egyegy alakból váratlanul Descartes vagy Racine arcéle köszöntött rám. Fejem felett, a háztetőn megkondult a régi, rekedt óra s míg kísérom előreszaladt, hogy megkeresse a kulcsot, néhány percre megfélemlített a nagy épület magánya, az üres szobákkal, amelyekbe napok múlva költöznek csak diákok, a fapadlós, sötét folyosókkal, a könyvtártermek hosszú sorával, melyekben most elhagyottan porosodnak a polcokon szerzetehányt könyvek, a vegykonyhákkal, amelyekből fojtogató, köhöggető szagok áradnak a felsőbb emeletekre, a háztetővel, amelyről már olvastam egy regényben: két diák járt északa a kémények között s társalgásuk közben a Pantheon sápadt kupolájára, a Sacre-Coeur rózsaszínű tornyaira emelték tekintetüket. Az inas soká maradt távol s már-már félni kezdtem ebben a kolostori, zord csendben, s legszívesebben felkaptam volna bőröndömet, hogy alárohanjak a lépcsőn. De már jött az inas és szobámba vezetett, mely a kertre nyílt, odalenn a Filozófusok Fasorának hársai hullatták színes lombjuk s a magasból a Val de Grâce kupolája hallatott néha mély, ünnepélyes óraütéseket, melyekre a mi óránk fáradtan, s valami Lajos-Fülöp-korabeli ódonzással válaszolt. Rovarpor szaga érzett a levegőben, rozogák és komoran tiszták voltak a bútorok, a porcellán mosdó mellé pedig leginkább egy karmelita szerzetes vézna testét tudtam volna elképzelni. A kertben, a szobában és az égen is ugyan-

azt a komor, de mégis boldog magányt éreztem: a városnegyed magányát, az örökké zárt templomokét és kolostorokét, melyek szinte láthatatlanul húzódtak meg a roskadozó házak, a magas falkerítésekkel körülvett telkek között. A kápolnák kőpadlóin alatt janzenista papok porladtak s az ablakom alatt hervadó kert ágai közt Pasteur dolgozószobáját láthattam.

Korán volt még s vacsora előtt sétára indultam a környék utcáin: betévedtem Saint Etienne du Mont templomába is, megállottam a két márványtábla között, melyeken Pascal és Racine nevét olvashattam: szomszédságuk megvizsgált kissé hontalanságomban, ácsorogtam egy ideig a tér sarkán, a könyvtár ablakának fényeit bámulva, majd elindultam a sötétedő utcán új, s még mindig oly idegen otthonom felé. Az ebédlő hosszú asztalán kicsi kancsóokban állott a vörösbor és a keskeny helyiségben, melynek ablaka a szomszédos ház tűzfalára nyíltott, négyen-öten ültek csak tányéraik előtt: Baillou, az alacsony, fekete marseillei, szaporán magyarázott valamit, hangja éles volt, beszéde éneklő, mondatai végéről sohasem maradhatott el a „pointe”: oly diadalmasan szúrta fel a reá ellenfelét, mint villájának hegyére a marhasült szeleteit; Thomas szűkszávú volt és előkelő, mintha szavait és mozdulatait a Sorbonne katedrása számára tartogatta volna, melyen hetente négy alkalommal jelent meg, Stendhal szövegeket magyarázandó. Petitbon a sportot és a szépirodalmat igyekezett egyesíteni, akárcsak mintaképe, Montherlant: legutóbbi gyalogtúrájáról, melynek célja Chartres volt, — mintha ez egyszer Jeanne d'Arc rajongó költőjének példáját is utánozni akarta volna — szellemes levelekben számolt be, az úttörő irodalmi folyóiratban. Most épp tenniszöltözék volt rajta: ki akarta használni az ős utolsó szép napjait; ütőjét hanyagul a sarokba támasztotta.

Epp a gyümölcsnél tartottunk, mikor nyílt az ajtó s fel-tűnően magas, megtermett fiatalember lépett a terembe. Bő térdnadrágot viselt s vastagtalpú, magasszárú cipőt; kemény gallérja alá készenkötött csokornyakkendőt illesztett, mellényének középső gomblyukán vastag aranyláncot húzott át. Ezzel a Párisban annyira szokatlan öltözékkel méltán váltott ki megrökönyödést a jelenlévőkből, akiknek csodálkozása méginkább fokozódott, midőn a jövevény külön-külön oda lépett mindegyikükhöz, bokáját összecsapta, mélyen, esetlenül meghajolt és bemutatkozott.

— Scalpomb a nevem!

— A luxemburgi ösztöndíjas? — kérdezte Thomas, aki legidősebb lévén a házigazda szerepét vállalta. — Foglaljon helyet! Ferdinánd, hozza fel az úr vacsoráját.

— Ön nagyönis kedves velem uram! — hajolt meg szer-tartásosan a jövevény s könyökével meglökte a ruhafogast, mely a reá akasztott kabátok terhe alatt lassan oldalt dőlt. Scalpomb összeresztette a zajra, meglepetten hátrapillantott s

miután megértette, hogy ő volt ügyetlen, felpattant székéről s újból meghajolt felénk:

— Bocsánatukat kérem, uraim! Végtelenül sajnálom, uraim!

Majd helyére állította a fogast. Thomas és Petitbon megőrizték komolyságukat, Baillou pedig gyorsan elmondott egy viccet, hogy a többieknek legyen ürügyük a nevetésre. Scalpomb gyanakodva tekintett körül, maga is elmosolyodott udvariasságból, mintha az élc szellemességének akarna adózni, később azonban gyanakodni kezdett, hogy rajta mulatnak, és jóságos, barna szeme elhomályosult. Levese fölé hajolt, megízlelte, sőt kért és meg sem szólalt többé vacsora alatt. A sajtánál megtöltötte poharát vörösborral, ránkköszöntötte és felhajtotta, majd fejcsóválva eltolta magától a kanocsót. A vacsora végeztével elővette tárcáját, kikeresett belőle egy szivart és rágyujtott. Nyugodtan és elfogulatlanul tekintett körül, megpróbált a beszélgetésre figyelni, előrehajolt, mert nem értett jól franciául, bólogatott, mosolygott. Petitbon egyik szerelmi kalandjáról mesélt éppen:

— A nő már nem volt egészen fiatal: amolyan Bovaryné féle típusnak látszott...

Scalpomb, aki mindeddig érdeklődéssel figyelt, most elpirult hirtelen s mindnyájunk megrökönyödésére, ingerülten felkiáltott:

— Hagyja abba kérem! Ne beszéljen így! Hagyja abba! Szégyelje magát!

Almélkodva figyeltünk fel és láthattuk, hogy ő is megijedt szavaitól; szivarját az aszalterítőre ejtette: hamutartót kért izgatottan, szitkozódott, majd elhallgatott s lerítt arcáról a mélyszégyenkezés. Baillon ügyesen másra terelte a szót, Scalpomb pedig új szivarra gyujtott, de nem élvezte többé, fészkelődött székén, alig várta az asztalbontást s mikor már szobáink felé haladtunk, mindenáron Petitbon közelébe akart kerülni, ott somfordált a sarkában, de amaz ügyet sem vetett rá.

Négy hétig nem láttuk ezután. Mint utóbb kiderült, kora hajnalban felkelt, a rue Soufflot egyik kávéházában reggelizett, majd beült a könyvtárba s csak késő este mert hazalopódkodni, annyira szégyenkezett minapi viselkedése miatt! Késő éjjel hazatértemben néha belestem földszintes szobája ablakán s láttam, amint egymásra tornyozott könyvek között virraszt, felborzolt hajjal, szivarral szájában, sűrű, kékes füstfelhőbe burkolva. Máskor viszont ama szűk, szomorú utcák egyikén pillantom meg, melyek a közeli szegénynegyed házai között húzódnak; hol a vakok menhelye, hol a javítóintézet fala mellett, köszönt mély, szertartásos kalap lengéssel. Idővel visszaszökik az asztalhoz, de nem mer többé Petitbon közelébe ülni, és étkezés után megragadja az első alkalmat a távozásra. Félszegségén, nehézségén sokat gúnyolódnak, idővel ő lesz mindnyájunk jókedvének céltáblája.

Békés székenkezéssel türi, megérdemelt vezeklésnek tekinti, multkori viselkedéseért; kétszeresen udvarias, minduntalan felugrik, hogy élénk helyezze a sőtartót és mustárt. Egyre-másra érik kellemetlenségek, csalódások: titokzatos telefon-üzenet a Port de Clichy környékére szólítja, ahol gazdag gyáros szeretne irodalomtörténeti órákat venni tőle. Ki is utazik hozzá, de a megadott házsám alatt csak egy foltozó-varga lakik és az egész utca annyira szegényes, hogy eleve érthetetlennek tetszik, miért építette volna fel palotáját épp ezen a helyen a híres nagyiparos? Baját elpanaszolja az asztalnál s hozzáfűzi, hogy multkor, mikor kilépett szobája ajtaján, nagy vödör víz zúdult a nyakába.

Mindezekben a tréfákban jómagam is kiveszem a részem s így valóságos lelkifurdalással tölt el, mikor észreveszem egy napon, hogy egyre inkább ragaszkodik hozzám. Mellém ül az asztalnál, megkér, hogy elkísérhessen sétáimra a vasárnap délutánokon, midőn oly szomorúak és kihaltak az utcák, s csak a nagy körutakon tolong a tömeg, a késő őszi esték hideg fényében; a Szajna felett gyöngyházzsínű derengés honol s a hosszú, sötét gyakorlótér két oldalán kigyúlnak a gázlámpák. A terek és utcák errefelé költők és zeneszerzők nevét viselik, a szobor mögötti bozótot langyos, nedves szél borzolja, s a házak fölött a torony néha felcsillantja lámpáinak lebbenő leplét. A rácsos kertek előtt fényes, fekete autók várakoznak, a templomok sötét hajójában fogadalmi gyertyák égnek csupán, s a város oly szép, oly csábító, hogy pillanatra elfog az édes tévhit: miénk is lett már, a nőekkel, kik most tükrük előtt állanak, s kendőzik magukat a találkozókra, a szobákkal, melyeknek magányában megrecsennek a bútorok, mintha láthatatlanul végigsétálnánk köztük, a kertekkel, melyeknek tavára nyirkos pára ereszkedik, s mintha kísértetet látna, sikoltva repül a partra a hattyú. Magányos, néma sétáimon: magányos, néma társ volt Scalpomb. Egy este azonban mégis megszólalt:

— Bocsásson meg uram, hogy gondolatait eltéritek, valószínűleg méltóbb tárgyokról. Annyit szeretnék csupán mondani, hogy végtelen bizalmat érzek ön iránt!

— Megtisztelés ez számomra! — feleltem, mivel szer-tartásos modora rám is átragadt.

Majd meghívott, vacsorázzunk együtt, a Latin Negyed egyik kávéházának terraszán. Teveszörbundás fiatalemberek ültek itt, nyakukban tarka, török selyemsállal; az asztalok között kokszkályhák parázslottak, s az üvegablakok mögül a Luxembourg homályba borult fasorait láttuk. a forgóajtó dobjában az őszi kávéház lila, ezüst fényei keveredtek; széplányok telepedtek szomszédunkba, a vöröslakkozású asztal-kákhöz s felénk fújták illatos cigarettáik füstjét. Feltűnt nekem, hogy Scalpomb erősen szemügyre vett minden sötét-hajú nőt; néha valósággal arcukba hajolt, mintha keresne valakit; egy alkalommal ki is szaladt az utcára egy rókabun-

dás asszony után, de csalódottan, szomorúan tért vissza.

— Vár talán valakire? Találkozót beszélt meg valami hölgygel? — érdeklődtem.

Scalpomb habozott a válasszal, mintha azt latolgatná, nem rejte-e kérdésem valami frivol szándékot?

— Keresek valakit — mondta megnyugodva s némi titokzatossággal. — De azt hiszem, sohasem fogom megtalálni!

Gondosan válogatta ki a fogásokat, a bort s a sajtot vizsgálta, vitatkozott a pincérrel; mohón, szinte habzsolva evett, hangosan szürcsölte a levest, a mártást kabátjának kihajtójára csöppentette, majd a hús után élvezettel piszkálta fogát. A feketekávénál kényelmesen elterpeszkedett s meglazította nadrágszíját, arca kivörösödött, s a szivarfüst felhői közül egy boldog, gondtalan nyárspolgár szeme nézett rám, kissé zavarosan, az elfogyasztott húsok és szeszek gőzétől. E lompos megelégedettséget mégis nyugtalanítónak, szinte tragikusnak éreztem, érthetetlen szájalom fogott el iránta: átnyúltam az asztal felett s vállára tettem kezem, mintha önkénytelenül el akarnék hessegetni onnét valamit; Scalpomb nem értette mozdulatomat, de hálásan és félszegen mosolygott.

Korán volt még a hazatérésre, tehát elhatároztuk, hogy színházba megyünk. A Montmartre-on a Bovaryné színpadi változatát játszották; megkérdeztem barátomat, van-e kedve megnézni? Meghökkenően nézett rám, tekintetét bizalmatlannak, kutatónak éreztem; oly soká habozott a válasszal, hogy már egy másik darabot akartam javasolni.

— Gondolja, hogy érdemes megnézni? — kérdezte olyan hangon, mintha haladékok akarna nyerni a döntésre. Vonakodva állott fel a recsegő nádszékről, majd visszahullott, tehetetlenül, és segílyt kérően pillantott rám: látszott rajta, hogy fél valamitől, amire mégis leküzdehetetlenül vágyik; végül összeszedte magát, felállott elszántan és a kijárat felé indult:

— Menjünk taxival! — sürgetett. — Talán már nem is kapunk jegyet!

Oly izgatottan viselkedett a színház parányi előcsarnokában, hogy az emberek megfordultak utána, amint hátratett kézzel, öles léptekkel sétált fel s alá a pénztár előtt, miközben én a jegyért tolokodtam. Türelmetlenül várta az előadás kezdetét, elsőik között törtetett helyére, látcsövet bérelt, a színlapot böngészte, mihelyst azonban elsötétült a nézőtér, cserbenhagyta bátorsága; ámulattal láttam eltorzult arcát, görcsösen összeszorított kezét.

— Mingyárt visszajövök! — ugrott fel székéről s áttiporva a mellettünk ülőkön, a kijárat felé rohant. Hiába vártam vissza, helye üresen maradt, az előadás végéig. Hazatérve bekopogtattam szobájába. Soká váraкоztam a hideg folyosón, ahová beszivárgott az időközben támadt köd, amíg ajtót nyitott. Szobájában, a könyvektől roskadozó íróasztalon

megsárgult daguerotyp vonta magára figyelmemet: fiatal nőt ábrázolt, de mielőtt szemügyre vehettem volna, ideges kézzel fiókjába zárta. Erős pálinkával kínált: két pohárral ittam, majd megkérdeztem, miért tűnt el az előadásról?

— Megfájdult a gyomrom! — mondotta s hangja elárulta az ügyetlen hazudozót. Az asztalon heverő könyvek közül szórakozottan felvettem egyet s megnéztem címét:

— Bovaryné? — kérdeztem.

— Igen — felelte s fülig elpirult, mint valami szerelmes, kinek levele szemeláttára kerül avatatlan kézbe.

— Rég olvastam — mondottam — de ismét kedvet kaptam hozzá a mai színdarabtól!

Scalpomb megvetően lebiggyesztette ajkát.

— Nem szereti a regényt? — kérdeztem s lapozgatni kezdtem a könyvben, melynek két-két levele közé fehér papírlapot kötöttem. Ezekon a lapokon apróbetűs, sűrű sorok állottak, (valószínűleg filológiai jegyzetek): itt-ott rajzokat láttam, egy temető térképét, házak alaprajzait, arcképeket. Scalpomb nem adott érthető választ kérdésemre: dörmögött valamit, majd meglehetősen türelmetlen mozdulattal, kikapta a könyvet kezemből. Látszott rajta, hogy kérdezni szeretne valamit, de nem meri.

— És... — szólalt meg később — ... és mi a véleménye a drága Emmáról?

— Ha élne, bizonyára szerelmes lennék belé! — feleltem azzal a felelőtlenséggel és öntudatlansággal, mellyel talán legtitkosabb gondolatainkat szoktuk elárulni. S amily megfontolatlan volt e megjegyzésem, ugyanoly váratlanak tűnhetett fel számomra Scalpomb furcsa viselkedése.

— Ön is? — kiáltott fel mohón és féltékenyen. Szeme csillogott (úgy véltem, a pálinkától) s várakozóan nézett rám, mintha azt lesné, mondok-e még valamit? — Tehát ön is? — tette hozzá. — Tehát ezért volt számomra kezdettől ismerős: valamikor mi már találkoztunk! Szemmel fogom tartani, s előbb-utóbb kiderítem kilétét. Nem látok a szívébe s nem bírálhatom meg érzéseit, de bizonytal tudom, hogy nem kelhet versenyre az enyéimmal! Ön csak áltatja magát! Ön képzelődik csupán! Ön nem szerethetné úgy, mint én!

Az utóbbi szavakat már valósággal ordította, kétségbeesetten és féltékenyen, mintha el akarna úzni valamilyen tilos területről, hová belépni csak neki van joga. Hogy mi volt e tilos terület, nem sejtettem, de megtudtam néhány nap múlva.

Scalpomb ugyanis nemsokára vidékre utazott: „tudományos kutatásai” szólították, de nem árulta el, hová. Mikor visszatért, alig ismertem rá: részegnek, álomkórosnak látszott, mint aki valami névtelen révület, számunkra egyaránt elérhetetlen és érthetetlen szédület rabja. Ha együtt voltunk az ebédlőben, a társalgóban, vagy a közeli kávéházban, hová Petitbon időnként elvitt bennünket, szótlánul figyelte beszél-

getésünket s — észrevettem — valahányszor nőkre került a szó, fölényesen mosolygott, mintha már semmi újat és fontosat sem hallhatna róluk. Az is feltűnt nekem, hogy ezentúl pillantásra sem méltatta a nőket, sőt, tüntetően elnézett fejük fölött, mintha így akarná tudtunkra adni, hogy van valakije, aki különb mindannyijuknál. Voltak közöttünk kíváncsiak, akik firtatni próbálták titkát s úgy láttam, kíváncsiskodásuk még hízelgett is neki. Velem sem volt közlékenyebb, mint övelük, csakhamar azonban olyasvalami történt, ami közlékenységre, — helyesebben magyarázkodásra — kényszerítette. Egy csendes, őszi délutánon ugyanis, midőn az olvasószobák ablakából kihalt kolostorudvarokra lehetett csupán látni, s mintha buzgóságukban régi mulasztásukat akarnák jóvátenni, a legkisebb kápolnák, a legelhagyatottabb templomok harangjai is megszólaltak — egy ilyen délutánon beléptem a könyvtárba, hogy levegyem a polcról a spanyol jezsuita retorikai kézikönyvét, melyre munkámban egyre gyakrabban volt szükségem. A könyvtár kisebb s nagyobb termek sorozatából állott s a XVII. századi könyvek polca mellől véletlenül épp a mult század regényíróinak falát láthattam. Nem gyujtottam lámpát s ezért nem vett észre a kései látogató, aki az imént csapta be az ajtót maga mögött, hogy megálljon Flaubert művei előtt. Óvatosan körülnézett, majd levett egy könyvet, lapozgatott benne, s idegesen kitépett néhány levelet. A megcsontított könyvet visszatette helyére s másikat vett le a polcról. Odaléptem mellé, s láttam, hogy a Bovaryné egyik bibliofil példányát tartja épp kezében. Felkiáltott ijedtében, mikor megpillantott: lehajoltam a földre a kitépett lapokért: elolvastam az első sorokat, s megjelent előttem a halastó, melynek tükrén hínár és békalencse úszik, zörög a haraszt, zizeg a nád... Scalpomb szégyenkezve, le-sütött szemmel állt előttem.

— Jöjjön velem, kedves barátom — mondotta. — Jöjjön velem a kertbe, majd megmagyarázok mindent.

A kitépett leveleket zsebébe süllyesztette s én követtem őt a kertbe, hol a Filozófusok Fasorát elborította a homály s a kőfal mögött égett már a gázlámpa. Miközben fel s alá sétáltunk a falra futtatott, dércsípte folyondár alatt, a kertben, hová beszivárgott Párizs őszi szaga, az édeskés, benzinbűzből, rothadó virágból és zöldségből összeszűrődött illat, beavatott a titokba, melytől azóta is rettegek, mintha nem lehetnék büntetlenül részese e tébolynak — vagy kinyilatkoztatásnak.

— Vannak könyvek, — kezdte — melyeknek légköre túlterjed a nyomtatott lapokon: ezek az igazán *kísérteties* könyvek, mert alakjaik olyan életet élnek, mint a fantomok: azt várjuk, hogy egy éjszaka bekopogtassanak hozzánk, leüljenek asztalunkhoz, vagy ágyunkba feküdjenek. Az író megteremtette alakjait, csaknem olyan élőkké, mint Isten a maga teremtményeit, s e fantomok nem tudnak meghalni, ál-

dozatokat szemelnek ki, szeretik vagy gyötrik őket — kilépnek a regényből! Figyeljen uram: ezt szószerint értem! *Kilépnek* a regényből! Én már találkoztam ilyen fantómmokkal.

Szemem sarkából figyeltem barátomat: mennyire megváltozott! Darabossága eltűnt, jószágos, kifejezéstelen arca megfínomodott, valamilyen számomra érthetetlen és hozzáférhetetlen szenvedélyben.

— Vannak könyörtelen írók is: jaj az ő teremtményeiknek! — folytatta. — Jaj azoknak, akiket túlságosan nagy, de szeretetben szűkölködő író hívott életre.

— Ilyen teremtmény vagyok én is! — folytatta lassan.

— *Mert én Charles Bovary vagyok!* — tette hozzá s felkelt a padról. — Eddig csak sejtettem, de néhány hete biztosan tudom: én vagyok Emma férje!

— Ne higgye, hogy megőrültem! Százor is próbára tettem magam, gondosan megvizsgáltam minden részletet: semmi kétség sem férhet hozzá! Nagyon fiatal voltam, mikor először került kezembe a regény; voltak sorok, melyeknél kiejtettem kezemből a könyvet: egy-egy táj, szoba vagy hangulat pontos mása volt mindannak, amit már egyszer *átéltem*. Mintha a szívemen ért volna ütés! Néha csak egy mondat kellett ahhoz, hogy teljessé váljék bennem a látomás! Így például annál a jelenetnél, mikor a *Lion d'Or*-beli vacsora után Bovaryék először lépnek yionville-i házukba: a függönytelen ablakokon fehéres fény világít be, a fák csúcsát látják, s messzebb a mezőt, a holdfényben gomolygó köddel, mely a patak fölött kigyózik. Mindez *velem* történt: jól emlékszem rá!

— Mennyit küzdöttem magamban Charles Bovary ellen! Néha azt hittem, sikerült megsemmisítenem: ön is láthatta uram, mily nagyvilági volt a viselkedésem, mily gondosan ügyeltem a társasági formákra, melyek iránt a szegény, falusi orvosnak nem sok érzéke lehetett. Általában igyekeztem azokra a főúri származású férfiakra hasonlítani, akikért Emma rajongott s akik helyett be kellett érnie azzal a két...

Elhallgatott sápadtan, mintha keserű falatot kellene lenyelnie, majd folytatta:

— Később beláttam, hogy mindhiába! Mikor megérkeztem ide, s a vacsoránál nevettek rajtam — noha mindent elkövettem, hogy társaságban jártasnak mutakozzam, — eszembe jutott Bovary, amint furcsa sapkájával az osztályban megjelenik. S azóta úgy érzem, mintha fokozatosan *viszanyelne* magába a regény, mely életet adott nekem.

— S ha valaha küzdöttem is e felismerés ellen, ma boldog vagyok, hogy én lehetek Charles Bovary! — tette hozzá büszkén — s hogy miért *vaevok* boldog, azt én tudhatom, egyedül!

Fáradtnak éreztem hangját s félig-meddig szégyenkezőnek, mintha már megbánta volna közlékenységét:

— De hisz ön szerelmes Bovarynéba! — akartam kiáltani a felfedezés meglepetésében, mellyel hirtelen kivilágosodott előttem Scalpomb titka. Értettem már, miért menekült a rögeszmébe, hogy ő a yionville-i orvos; a két szerető: Léon és Rodolphe alakjával nehezen azonosíthatta volna magát! Már eddig is hallottam francia irodalomrajongókról, akik hasonló módon bolondultak a szerencsétlen asszonyért, — elzarándokoltak házához, felkutatták a kis falu anyakönyveit, melyek házasságának és évszámának évszámait őrzik, félve jártak a templom körüli téren, melynek földje a hármas koporsót rejt, s kikérdezték a néhány szemtanút, akik ismerték Delphine Couturier-t, az „igazi” Emma Bovaryt.

Hideg szél fujt a kertben s barátom elhallgatott, nem is szólt már többet ezen az estén. Másnap vasárnap volt s délután bekopogtam ajtaján, hogy elhívjam szokásos, délutáni sétánkra, a szobát zárva találtam, mire végigjártam az egész épületet: benéztem az üres hálótermekbe, a tanulószobákba, bementem a hírlapterembe, melynek falain századvégi kabaré-plakátok bársonykesztyűs, struccollas, fodrosszoknyás táncosnői ropták a kánkánt, megállottam a díszudvar mentéje előtt, melyet már száraz falevelek borítottak s valóságos kényszert éreztem, hogy viszontlássam Scalpombot, elbeszélgessek vele s szorosabbra zárjam különös kapcsolatainkat.

— Szegény Charles Bovary! — gondoltam magamban s visszaemlékeztem, hogy annak idején különös részvétet éreztem mindig iránta, valami mély, felebaráti irgalmat: magam előtt láttam vastag ajkával, kidülledő szemének jóindulatú értelmetlenségével, láttam hálósapkáját s hátát, melynek pusztá látványa gyűlöletre ingerelte feleségét; mily tragikus volt, mily sokszorosan tragikus, éppen azért, mivel oly kevéssé illett hozzá bármiféle tragédia. Visszaemlékeztem csendes, állati boldogságára, mellyel otthonának békéjét, felesége szépségét élvezte; a halott asszony emlékét őrző Bovary ugyanolyan fantómot melengetett, mint Scalpomb, kit szintén egy síron és értelmetlenül szenvedély kerített hatalmába.

Végül is a könyvtárszobában bukkantam rá. Lassan, kínlódva írt valamit, tollszárát rágta, s annyira elmerült munkájába, hogy csak akkor vett észre, mikor megfogtam karját.

— Min dolgozik? — kérdeztem.

— A doktori értekezésem! — felelte.

(Folytatjuk.)

Sötér István.

HARMATH IMRE:

SOMOGYI DOMBOK ORMÁN

Hazajöttem dombos hazámba.
Mosolygott rám a vén Somogy,
dehát képin a friss mosolygás
bizony most nem állt jól sehogy:
eszélős néni, csapzott hajjal,
amint tipeg-topog, köhög,
ilyen volt a vén dombok arca,
benyálazták a híg ködök.

S reggelre, lám, kifénylett minden.
Az égnek szürke csont színe
szinte szívja a szemgolyómat,
kalandozni jó messzire.
Úgy feszíti akácoss mellét
s nevet felém a sok halom,
mint az elébb, vödrét emelve,
egy lány a szomszéd udvaron.

Gyerünk, tegyük egy kora sétát,
lássuk, hogy megy az élet itt.
Amott egy földön ölnyi lánggal
a késő giz-gaszt égetik.
Szántóvetők kocsiznak gyorsan,
csattog a görgő sín-kerék
s szemük tükrén a barna földnek
olthatatlan szerelme ég.

Fönt is vagyok az első dombon.
No, hol vagy, piros kis falu.
Füstöt pipál a száznyi kémény
s minden ház tiszta, hó-falu.
Itt élek hát e félkör utca
fészken most majd egy darabig,
lezárt pillán lesve a lelkük,
ők meg, hogy bennem ki lakik.

(Milyen csudás, milyen kalandos,
titokzatos és isteni:
élünk egymás mellett s a legjobb
társ hű társát sem ismeri.
Embernek lenni, társnak lenni
ezért oly furcsa, izgató,
s szemük tükrén a barna földnek
színes talánnyal, mint a tó.)

Elnézem a dombon a pincék
szűrös kis vakond-szemeit.
Csalás nélküli, szép világ ez:
sírni s örülni lehet itt.
S mi kell egyéb? Karom kitárom,
átfutok cserjén, legelőn,
így újjongok, hogy hazajöttem
s neved e fürge dalba szedtem,
vén Somogy, dajkám, nevelőm.

VÉGH GYÖRGY:

A „PILLANGÓS ŐSZÖK”-BŐL

SZINES DALLAMOK

Sok zsongó dallamot hordozok magamban, sok színes dallamot szigorú hajnali szélben, az egyik kék, a másik álmos és zsong és zsong, zsong a dallam, a dallam zsong a szigorú hajnali szélben.

Hogy vers lesz-e belőle, nem tudom, csak a dallam, a dallam ami kell, a dallam, a hűvös, a bűvös hajnali dallam az őszi borúban.

Ha járok az utcán, velem jönnek a dallamok is, mint bamba nyáj az okos pásztor után, furulyám, zengő furulyám oda csalja.

Ismerem őket; pirosak és kékek a dallamok és lobognak fölöttem, mint a tüzes nyelv, a tüzes láng az apostolok fején, kék glóriába vonva halvány, szép fejemet, koszorús hajamat.

A dallam halvány pirulás, a dallam kósza szivárvány, tündöklő szeretet s magasztos alázat.

A dallam én vagyok.

DÉL KERESZTJÉHEZ

Dél keresztje! Te tündökölsz fölöttem; sugárzó fényeséged a déli nap se borítja homályba, fényedet nem lengi be köd és áttörsz minden fellegeken.

Dél keresztje! Vakító villám, ne hagyj el; homályban élek és sötétben, kell a te fényed, álmos ragyogásod.

Dél keresztje! ezüstlila fátyol az ég közepén, az ég közepén, velem maradsz-e ha elmegyek innen?

Dél keresztje, Dél keresztje, elfű a szél, a hó belep. Dél keresztje őrizzél engemet. Jaj, nem lesz fiam, nyomom se lesz, hogy éltem itt, hogy láttalak.

Dél keresztje, Dél keresztje, csodás égi gyémánt! Ha majdan lankadok, kínokban sorvadok, meggyötört fejemre, hűvő életemre borítsd hűvös árnyadat.

EMLÉKEK ANNIRÓL

Lába karcsú ivelését az őzek is csodálták, szeme mélykék tiszta tükrét bámulták a nyárfák, könnyű haja barnaságát a búza irigyelte, piruló mosolya a fákat magasra növelte.

Haragos lett a bős pipacs, hogy meglátta száját, ezüsthangját a patakok részegen csodálták. Mérgében a fehér

rózsa piros lett egészen: illatosabb volt Anni még nála is a réten.

Körüldongták a méhecskék, ha a mezőn sétált, melege lett a napnak is, ha észrevette déltájt. Füle szebb volt a kagylónál, foga meg a gyöngynél, eltévedő bánatáért sokáig köszönnél.

Szigorú szép szemöldökén a szivárvány ívelt, halmos keblén örökös hó telet. Akárhova megyek én már a nyomába járok, akárhova megyek én már reá nem találok.

A VIHARRÓL

Ha a viharról szólok, tűnő füst szárnyal előttem, ölyvös galambot látok a mélybe zuhanni, ködös szelek csörgetik a lombot s az erdei forrás halvány csendje moraj lesz.

Ha a viharról szólok, kialszik a fény a szememben és helyette hajnali lángok gyúlnak. A néma füst se lobog sokáig, harsány zivatar veri el.

Ha a viharról szólok, sötétebb lesz a hajam, lekonyul élémbe a bánat s az örömet dallamos színekkel köszöntöm. A szél se vigyázhat jobban az Éjre, mint én a hajnali lángra.

Ha a viharról szólok, megrészegül az illat, szelidebb a rózsa fehérje és piruló zavaromban a lázat, a szomorú lázat bánkódva köszöntöm.

Ha a viharról szólok.

BANKÓDÁS

A hajad, a hajad sikongó hullám a parttalan éjek viharos tengerén, omladozó füst a repkényes hajnalok álmodozó bercein, sikongó hullám, omladozó füst.

Ha tűzvészként lobogna hajad, belevetném a lángba magam, hadd emésszen el engem, hadd lengjen a füst, hadd fojtson a büszke korom.

De hajadat, bomló hajadat csendes tűz hevíti, hiába nézem a fényben és a sötétben: nem lobog és lángja sem éget; az erdőt nem gyújtja föl és engem se gyújt föl.

Becsaptál, légy kárhozott, tüzet ígértél és aranyat adtál, hitvány aranyat. Hiába jártam a hajnali erdőt, a kései berceket és hiába lestem szirtes éjeken a fölcsapó lángokat, mégis aranyat hoztál, hitvány aranyat.

Jaj, mivel oldjam ki hajadból a vészes aranyat, mily vizeket, mily szeleket hívjak, hogy égethess és loboghass parttalan éjeken, repkélyes hajnalokon?

Végh György.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

REMEKMŰVEK SORSA

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIAJA. *Kardeván Károly jegyzeteivel és magyarázataival. (A Nógrádmegyei Madách-Társaság kiadása. 1942.)* Az ember naivul az hinné, hogy a remekműveknek bizonyult irodalmi alkotások vitán és időn felül állanak, s remekmű-voltuk elismerését illetően egyszerűs mindenkorra kivonultak a változékony megítélés szeszélyei alól. Ez a hit láthatóan tévedésen alapul. Korunk újraértékelő heve nemcsak eddig észre sem vett vagy alig értékelt értékeket bányászott ki — nagyon hasznosan — a szinte kimeríthetetlenül gazdagnak bizonyuló magyar irodalmi múlt televényéből s nemcsak félnagyágokat, kisisteneket döntöget le szobraik talapatáról, hanem merészen kikezdi a legnagyobbakat is, akik egyszer már diadalmasan fölébe kerekedtek a múlt és változó időnek. Ezúttal Madách klasszikus Tragédiája nyújt erre tanulságos példát.

„Poesisről szólván: valahára fődöztem fel egy igazi talentumot. Egy kézirat van nálam: Az Ember Tragédiája. Faust-féle drámai compositio, de teljesen maga lábán jár. Hatalmas gondolatokkal teljes. Első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat.“ Ezt írta Tompának a felfedező Arany János 1861-ben, a maga fontolgtatva mérlegelő, óvatos modorában. S azóta úgyszólván osztatlan elismerés nyomjelezte a Tragédia pályafutását. Kritikusainknak ünnepi témája volt, esszéistáink számára kimeríthetetlen problémakincstár. S valahányszor arról volt szó, hogy irodalmunk bejelentse igényét a világirodalmi polgárjogra, — ahogy ez jóideig nyílt vagy titkos becsvágyunk volt, nem az Európát utánzó jókisfiú, hanem az önálló érték jogán, — többek között a nagy Tragédia vitathatatlannak hitt értékeit csillogtattuk meg magunk és a külföld felé, „az egyetlen műét, melyet klasszikus drámai termékeink közül, sikereire hivatkozva, bátran világirodalmi értéknek nevezhetünk“. (Babits.)

Ámde újabb irodalomszemlélőink egyre sze egészen más becsvágyak szempontjából tekinti irodalmunk jelenét és multját, és így Az ember tragédiájá-nak is át kell esnie az újraértékelés váltólázán. Korunk legzseniálisabb újraértékelője, Németh László még egyszerűen csak kikerüli a Tragédiát, s máris súlyos kötetekre nőtt tanulmányai között egyetlen sem szentelt neki, sőt — különös módon — a „Kisebbségben“ irodalmi seregszemléjében sem említi Madáchot. Másik újraértékelőnk, Féja Géza azonban a korszerűség jegyében már „A civilizátor“-t emeli a Tragédia fölé, amely „a nyugati ember túlizgatott, fáradhatatlanul kutató, új és új életterületek felé törekvő, de gyorsan meghasonló fausti lázát és lázának kihűlését örökíti meg“, és csupán spengleri pesszimizmust lát benne. Nyilvánvaló, hogy az európaiság és az individualizmus nem rokonszenves Féjának a madáchi műben, mert — rövidlátóan — csak azokat az irodalmi alkotásokat tudja igazán értékelni és szervesen beilleszteni irodalmunk szervezetébe, amelyek korszerű magyar társadalmi vagy nemzetpolitikai problémákra kerestek vagy találtak feleletet. Így természetesen elveszti érdekességét az, hogy a magyar lélek milyen választ adott — és milyen időálló for-

mában — a legátfogóbb emberi és életproblémákra, amelyek ép-
úgy gyötörnek minden gondolkodó magyar lelket, mint a gyakor-
lati élet súlyos és megoldásra váró kérdései. Meglepőbb, hogy a
magyarság és európaiság oly józan és okos összegeztetőjének
mutatkozó Jankovich Ferencet is hidegen hagyja Az ember tragé-
diája — „hibája, hogy nyelve, verselése nehézkes, gondolatokban
újat nem hoz, nincs költői varázsa, hideg és megszerkesztett“, írja
magyar irodalomtörténetében, — de ő legalább irodalmi, esztétikai
szempontokból marasztalja el; s ebben van némi igazság, legfel-
jebb abban elfogult, hogy a „hibákat“ nem tudja feledni a műnek
sokkal számosabb és nyomósabb értékei kedvéért.

Természetes, hogy minden kritikuskak joga van a maga látása
szerint ítélni és akár a legmegrögzöttebb remekművel szemben is
elvetethi a maga igazsága nevében a hagyományos értékelést. A
remekműveknek szinte szükségük is van a vitára ahhoz, hogy min-
den kor számára megőrizték frissességüket, problémás elevenségük-
ket; vita nélkül únott szoborrá merevednek, amely alatt időről-
időre elmondjuk hagyományos szólamainkat, de már föl se vetjük
rá tekintetünket. Az ilyen merész kritika azonban nagy elmélyü-
lést és alapos megvitatást kíván. Mindig veszedelmes, ha a kor-
divattól ösztönözve, túlságosan korszerű eszmék nyílt vagy titkos
jegyében, sommás vezérszavakkal, sokszor pusztán az újraértékelő
ellentmondás szennvedélyéből semmizünk ki értékeket, — főképp
olyan korban, amely elvből szívesen döntögeti a mult bálványait.
Az ember tragédiáját is lehet bírálni — eddig is megtette ezt
úgyszólván minden kritikus, — sőt akár a műkedvelői jellegű
siker példáját is láthatjuk színpadi pályafutásában. Egyet azonban
nem érdemes: divatból vagy pusztán a szerint megvetni, hogy
beillik-e vagy sem az időszerű, hasznos célkitűzések keretébe. Az
ilyen kritika leperog a műről, és legfeljebb arra jó, hogy az ellen-
tét erejével megszilárdítsa annak biztos hadállásait.

A mű pedig él. Mutatja ezt az is, hogy régi kiadásai és az
1923—24-es Tolnai Vilmos-féle szövegkritikai kiadás után újabb
megjelentetésére van szükség. Legújabbban Halász Gábor bocsátotta
közre Madách összes műveinek foglalatában, (Révai kiadás) Kar-
deván Károly pedig a művelt nagyközönségnek és iskolai haszná-
latra szóló kiadását látta el új jegyzetekkel és bőséges magyaráza-
tokkal.

Ez a kiadás nyomdatechnikailag és nagyjából rendszer szem-
pontjából is (kismagyarázatok a lap alján, értelmezés a színek
után, összefoglaló tanulmány a kötet végén) az Alexander Bernát-
féle magyarázatos Athenaeum-kiadás utódjával készült s a régi ma-
gyarázó bizonytalanságai és egyéni világnézetből származó elfogult-
ságai után ismét egységes magyarázatot kíván adni a Tragédiáról.
Kardevánnak még 1910-ből származó Tragédia-felfogása szellemé-
ben. Kardeván nem is titkolja, hogy Alexander értelmezését el-
avultnak tartja. „Benne egy letúnt kor kereste önmagát — írja az
előszóban, — de nem találta meg az igazi Madáchot és félreértette
művének alapeszméjét... ma úgy látjuk, hogy a Tragédia egysé-
ges mű, amelynek minden sora teljes összhangban van keresztény
alapeszméjével.“

Alexander például ellentmondást lát abban, hogy Lucifer meg-
akarja rontani Ádámot, pedig tudnia kell, hogy ez nem sikerülhet,
hiszen akkor nem mutathatná meg neki az emberiség jövődjé-
történetét. Kardeván szerint Lucifer csupán Isten világát akarja
megdőnteni az emberben s a történeti álmjelenetek arra valók,

hogy előkészítsék Ádám elhatározását: Istennel vagy Luciferrel küzd-e végig a világ történetét. Abban nagyjából megegyezik a két magyarázó, hogy Lucifer, ha nem is csalja meg Ádámot szándékosan a történelem hamis bemutatásával (ahogy Erdélyi János tartotta), mégis egyoldalúan mutatja be az emberiség történetét, *ahogy ő látja*; Alexander szerint azért, mert a luciferi rideg, számitó ész nem foghatja föl, nem is értheti meg az értelem számára hozzáférhetetlen érzést és lelkesedést, amely többletet ad hozzá a történelem rideg tényeihez; Kardeván szerint azért, mert a luciferi tudás *hittől* megfosztott tudás s a hitetlen tudásnak úgy is kell látnia — oly pesszimista módon — az emberiség történelmét, ahogy Ádámnak bemutatja. Ádámnak, az embernek viszont módjában van a tudás pesszimizmusából — az ember tragédiájából — fölemelkedni a hit optimizmusába. A mű alapeszméje tehát voltaképpen az, hogy az embernek kétségbe kellene esnie a tudásán, ha nem egészítené ki a hittel és a Gondviselésbe vetett bizalommal.

Alexander szinte kínosan kerülgeti a *lélek* és *hit* szavakat s szerinte az ember vígaszát csupán az eszmékért való küzdés, az érzés, a lelkesedés, a művészet adja meg: valami, „amit semmi anyagiság meg nem magyaráz... a magasba való törekvés, az eszme, a szerelem, a szép...“ Kardeván a földön boldogtalan ember számára ezenkívül nyitva látja a túlvilág vígaszát is, amellyel Isten meg fogja jutalmazni szenvedéseit. Az utolsó, sötétlen pesszimizista színeket Alexander úgy magyarázza, hogy azok mintegy csak egyik lehetőségét példázzák az emberiség jövőjének s nem is Madách pozitív meggyőződését vagy jóslatát, hanem inkább aggodalmait, félelmét, kétkedését fejezik ki. A Föld kihűlése Kardeván szerint sem végleges álláspontja a tudománynak, de ha bekövetkeznék is, a túlvilági élet akkor is örökéletet biztosítana az embernek.

Alexander felfogásából alapjában véve ugyanaz a *hit* hiányzott, amelyet Kardeván a luciferi puszta tudásban, az isteni Gondviselésbe vetett hittől megfosztott tudásban hiányol. Ő tehát úgy oldja föl a történeti képekből kiáradó pesszimizmust, hogy Ádám végül is megtér Istenhez, elveti magától a luciferi tudáson alapuló látományt s hisz az emberi élet értelmében, amelyet a gondviselő Isten tart kezében. Ezt a felfogást szószerint megerősíti Madáchnak Erdélyihez írt levele, amely szerint az ember természetében rejlik és tragédiába döntő gyöngéjét, „melyet saját maga legyőzni nem bír, az isteni Gondviselés vezérlő keze pótolja, amire az utolsó jelenet „küzdj és bízzál“-ja vonatkozik“.

Csak egyetlen pontban meggyőzőbb Alexander felfogása. Kardeván ugyanis szándékosan leértékeli a XIII. szín fontos részletét a küzdés öncélúságáról, amelyből Alexander az emberi élet célját magyarázza ki. Kardeván szerint ez „az emberi küzdelem céljának szárnalmas megállapítása volna“. Ez igaz is, ha üresnek vesszük ezt a küzdelmet. Alexander azonban így illeszti be ezt a részletet a mű egészének értelmébe: az emberi élet értelme a földön az, hogy küzdjön azért, amit nemesnek, jónak, nagyknak tart. Így körülbelül fedik a madáchi gondolatot a jólismert Vörösmarty-sorok: „Mi dolgunk e világon? — Küzdeni erőnk szerint a legnemesebbekért.“ Ha ezt a nemesit, jót és nagyot Isten-megszabta tartalommal töltjük ki, akkor elsímul az ellentét Alexander és Kardeván felfogása között.

Az esztétikai kérdésekben természetszerűen közelebb áll egymáshoz a két magyarázó. Például mind a ketten nem szerkezeti

hibát, hanem inkább változatosságot látnak abban, hogy a francia forradalmat Kepler megálmodja, tehát a szín álom az álomban. De Alexander Ádámot és Évát „elvont gondolatok képviselőinek, nem igazi élő alakoknak” látja, Kardeván szerint viszont „Madách Ádámja nem fogalomember”, de nem is a faj képviselője, ahogy Erdélyi fogta föl.

Általában: Kardeván magyarázatai egyszerűbbek, világosabbak, felfogása egységesebb. Nem vesz tudomást a műben mutatkozó kisebb zavarokról és ellentmondásokról, — nem is akarja észrevenni őket. Alexander viszont sokszor túlfilozofálja, túlrészletezi a problémákat; ez helyes tudósi magatartás, de célszerűtlen egy alapjában véve a nagyközönségnek és a tanulóifjúságnak szánt kiadásban. Alexander óvatosságtól szkeptikus, boncoló és kritikus hajlamú tudósként közeledett a Tragédiához; Kardeván a tételes és egység-látó magyarázó pedagógusi biztonságával és meggyőző hitével, — és ugyancsak a kereszténységnek szellemével, amely Madáchot vezérelte művének tervében. Magyarázata így nemcsak szükséges volt Alexanderé után, hanem igazabb is amannál.

Makay Gusztáv.

VIDOR MIKLÓS:

POGÁNY FÉLELEM

Szökken a szél, szavaid suhogóban —
elillan az őzszemű értelem is,
zörren a gally, dalod íze kilobban.
A múzsa lehúnyja sötét szemeit.
Szállna az árnyakon átlebegő, szép
dallamok omlatag illata még,
jaj, de sötétül a csöndbehülő ég
s felleges éjszaka villan a lég.
Távoli, balszemű fény lobogója
lecikkan a hold tüzes udvarain
s mint buja dzsungelek ősi kígyója,
karodba, szívedbe is úgy mar a kín.
Hol van a tájról az esti fuvallat,
idilljei merre? A víz zúborog,
zizge füvek kicsi bánata hallgat,
a fák levelén buta félsz kuporog...
Fáznak az ércfejú, kőhúsú dombok,
a csillagok árva tűzük remegőn
rejtik, az ég felé szöknek az ormok...
a szörnyű Reménytelen istene jön!
S hadd fut a szél szökevény szavaiddal,
a mennyei értelem is tovallép,
kábul a táj, tüze hunyva kivillan,
az ősi, a hósi Sötét a tiéd!

ELVEK ÉS MŰVEK

JUHÁSZ VILMOS: NAGY HÓDÍTÓK. Vannak történelemkönyvek, amelyek múzeumok és vannak, amelyek panoptikumok. *Juhásznak* ez a műve — dráma. Az első oldalon felgördül a függöny és a széles szabadtéri forgószínpadon elkezdődik az előadás. A színen megjelenik *Szargon*, a négy világtáj ura, akit anyja egy nádból font kosárban tett ki a folyóra, s akit egy szegény vízhordó talált meg, nevelt fel és ajánlott fel *Istarnak*, a szerelem, a világhosszág és az élet úrnőjének. Mezopotámiában vagyunk 4000 évvel Kr. e. Az olvasó szívdobogva figyel, de valahogy hamarosan rájön, hogy ez a színpad a lángoló Nap körül forog — mint lepke a gyertyaláng körül — s ekkor már szívdobogás nélkül, a bölcsesség érzelmi távolságából nézi a nagy játékokat.

Kristálytisza fogalmazású mondatok fogták kézen, azok vezeték észrevétlenül erre a magas álláspontra. *Juhász Vilmos* szerzete a tudománynak. Könyve a tudomány örök eszményének jegyében íródott s felette áll a perc divatjainak és érdekeinek. Előadása világos és vonzó s felítve van azzal a megnevezhetetlen erővel, amely kiragad bennünket részeg odaadással játszott, sorsszabta szerepünkből s nézőközönségévé tesz a magunkjátá színdarabnak, a történelemnek. Furcsa érzés ez és ritka dolog. De mindenki erre vágyik, aki kezébe veszi a históriát: kikapcsolódni a „cselekmény“ vitustáncából, nagyot lélegzeni és végre nézni az előadást, az egész előadást! A szerző beteljesíti ezt a régi vágyát; az olvasó szívében szélesed támad, felzaklatott ösztönei elülnek és tudatába szerényen belopódzik a Gondolat.

*

Ezt a szokatlan hatást az író még képzeletének teremtőerejével, a mű szerencsés szerkezetével és az óriási anyag-adattömeggel feletti tökéletes uralommal is fokozza. *Juhász* nem tartozik a történetírás egyik iskolájához sem. Saját iránya van. Szemléleti módja nem individualisztikus mint *Th. Carlyle*-é, sem kollektivistá, mint pl. *Buckle*-é. A történelmi történet nem nézi csak biológiai álláspontról, de azt sem állítja, hogy a fejlődést kizárólag pszichológiai elemek határozzák meg. A politikai és a kulturális, a gazdasági és a földrajzi faktorok mindegyikével számol (s itt csaknem olyan alapos mint *Ranke*, *Lamprecht* vagy *E. Bernheim*), de módszerének egyéniségében minden „iskola“ feloldódik. Mindenekelőtt megteremti hőst, átéli személyét és sorsát s ezért alakjai nem sablonok, sem kidüllesztett mellű szobrok, hanem igazi emberek. Statisztái is azok, igazi életet „alakítanak“, a történelem színpadán ugyanis mindenki jól játszik, itt nincs ripacs, a hódító csakugyan hódít és a gyilkos valóban gyilkol. Teremtő fantáziáját a lelkiismeretesen kiválókatott új és legújabb kutatás-eredmények hitelesítik, a sok meglepő adat, amit a tudományos búvárlat a föld és a tenger alól, a levéltárakból és magángyűjteményekből napfényre hozott, nagyjából mind beépült ebbe a munkába. A szerkezetet a hódítóknak a premier planba való helyezése teszi szerencsésé. A világtörténelemnek (a *Nagy hódítók* világtörténelem), hogy emberekben verjen visszhangot, mindig egy-egy em-

ber, a „föhös“, körül kell viharzania, akit kifütyülni vagy akinek tapsolni lehet. A történelmi folyamat, amelyben eszmék realizálódnak és emberek válnak üres nevekké, nem érdekes. A történetíró az első esetben jól megválasztott fordulók előtt megszakíthatja a cselekményt és oldalakon át festheti a kultúrtörténeti vagy politikai hátteret, elmondhatja az előzményeket stb. s a feszültség nemcsak hogy nem csökken, hanem ellenkezőleg fokozódik s az olvasó érdeklődése a megszakítás folytán még elevenebb lesz. Nagy érdeme *Juhász* írásmódjának, hogy *a történelem állandó áttekintésére kényszeríti az olvasót, s támogatja abban a törekvésében is, hogy a történelem értelmét megközelítse.* Ezt a történeti párhuzamok sűrű felvillantásával éri el. Ezek az utalások valósággal világítanak könyvében s azt bizonyítják, hogy *Juhász* írásközben állandóan az egész világtörténetet látja. A 740 oldalas könyv minden oldalán felvillannak ezek a fények és sugaraik évezredekben és földrészekben nyargalnak át, hogy a történés törvényeit és törvényszerűségeit kitapogassák.

*

Annak a kérdésnek az eldöntése, vajjon a nagy hódítók akaratosa szabott-e irányt a történelemnek, vagy a történelem szelleme lódtította útjukra a nagy hódítókat, úgy hisszük, csak a lelkialkat diktálta látásmódtól függ. A hódítás egész kérdéskomplexusa sőtébe vezet. A valóságot nézve, főként az tünik fel, hogy e nagy birodalmak rövid fennállás után összeomlottak. *Szargon, Nagy Sándor, Hannibál, Caesar, Attila, Napoleon* küzdelmeinek területeket jelentő eredményei nem voltak tartósak. *A szellemi hódítások eredményei sokkal nagyobbak, tartósabbak és értékesebbek* voltak mint a fegyveres hódításoké. *Juhász Vilmos* ezekre a hódítókra is ráirányítja a tudomány reflektorát. *Konfucius életéről* és hatásáról szóló tanulmánya mestermű. *Konfucius* egy állami és társadalmi rendszert *évezredekre* megalapozott tanításával.

A világtörténelemben a kereszténység elterjedése a legnagyobb hódítás, de olyan hódítás, amely — mint *Juhász* mondja — tökéletesen kívül esik a hódítók jellemének, módszereinek és életsorának keretein. A kereszténység ereje védte meg a késő római birodalmat, ez adott célt és értelmet a barbárok elleni küzdelemnek, cél és értelem nélkül pedig nem lehet küzdeni. Amikor a kereszténység tekintélye megállította *Attila* romboló hadát, akkor bebizonyította, hogy a szellemi fegyverek gyakran erősebbek a legnagyobb hadseregnél is. *A Nagy hódítók* egyik legmegrázóbb és legelgondolkoztatóbb fejezete, amikor *Leo* pápa fegyvertelen kíséretével félelem nélkül megy a serege élén álló *Attila* elé és amikor a hatalom és az igazság világának a fejei szembenéznek egymással. Beszélgetésük után *Attila* parancsot ad, hogy serege forduljon vissza...

*

Ilyen történelmi időben, mint a mai, az ember szomjazza a történelmet. A jövőt szeretné belőle kiolvasni, mert sejtí, hogy a jövő a múltból származik, csak nem akarja meglátni, hogy *éppen ezért hasonlít is a múlthoz.*

„A krisztusi íge az európai társadalmi és politikai fejlődést csak nagyon korlátozott mértékben tudta áthatni” — állapítja meg a történetíró páratlan finomsággal, s nekünk szilárdan kell hin-

nünk, hogy ez az áthatás *mától kezdve* már intenzívebb lesz. Mert ha továbbra is csak „nagyon korlátozott mértékű“ marad s a történelmi múltból nem származhatna más, mint ez a most átélt történelmi jelen, akkor azt a hosszú harcot, amelyet két fronton — egy külsőn és egy belsően (saját sötét ösztönei ellen) — folytatott az emberiség s amelyet *Juhász* oly élettelenesen mutatott be ebben a könyvben, mindkét fronton elvesztettük. *Fodor Béla.*

CARL SPITTELER: IMAGÓ. (*Révai.*) Carl Spitteler Imagó-ja közzel negyven éves könyv. Ha tudjuk Nobel-díjas szerzőjének művészi jelentőségét, meg kell kérdeznünk, miért most, ilyen későn jutott el hozzánk? Miért most, amikor művészi iránya, mítosz-alakító, neo-romantikus, kissé nietzschei feszültsége, mint probléma már nem a mai irodalomé, túljutottunk rajta. És miért ilyen későn, miért nem kapta meg tolmácsolását akkor, amikor a svájci Spitteler a német irodalom forradalmára volt? Ezekre a kérdésekre csak hosszú magyarázkodások tudnának felelni, utalnunk kellene a germán és a magyar irodalom szemléleti különbözőségére, s ha beszámolóinkban nem térhetünk is ki az összehasonlítás kényszere elől, elsősorban mégis annak kell örülnünk, hogy végre a magyar közönség elé került ez a különlegesen nagyjelentőségű könyv.

A regénynek nem eseményorozata szolgáltatja tartalmát, nem Theuda viselkedése a fontos, Viktor, a hős égi szerelmével szemben, az a lélekrajz emelkedik boltívvé az apró történetek fölé, mely nem analízis, hanem szintézis, a törpe mindennapokból szűri le, s rakja össze Viktor végleges hitét, meggyőződését: világnézést. Spitteler önéletrajzot írt, hősenek élményi hitelességű lelki rajzába rejti filozófiáját. Viktor az égi szerelem ideáljával, Imagóval szívében keresi meg azt a földi lényt, Wyss Theudát, akiről Imagót mintázta. A regény nagy küzdelmet mond el e szerelem testi, földi és eszményi formája között. Lázás, izgatott, szimbolikus erejű dialógusok sodorják Viktor nyugtalan lelkét a végső fölisméréshez, s attól kezdve mindvégig, egyedül Imagó valóságában hisz. Megrendítő viaskodása, testi szava, a Szigorú Asszony szemrehányásai és figyelmeztetése között, a sok képzelt eseménynek a reális valóság fölött önálló életet biztosít. Viktor a konvenciók között félszeg és társadalom-ellenes, de képzelete és az ideák világában költő, itt éli tulajdonképpeni életét. Mítosz alakul képzelete szövevényeiből, de ez a mítosz mégis valóság értékű: a költészet világa éled benne. A regény szimbolumainak mélyén a tiszta költészet csillog, a Szigorú Asszony, a múzsa, Imagó különböző elképzeléseiben mindig ide hívja és irányítja Viktort, a vele való egyesülés szabadíthatja és szabadítja meg földi kínjaitól, gyarlóságaitól. Viktor beleolvad teremtett világába, ahol Imagó uralkodik.

Ez az életfilozófia mutat rokonságot az elméletíró Wagner Richarddal és Nietzschevel, mégis Spitteler realizált mítosza, mely éppen ebben a regényében a leginkább körülírt, külön tanítással emelkedik. Nem a földi mulékonyságok, a gyarló értetlenségek jelentik a boldogságot. Nem jelenthetik. Viktor belátja: hiába keresi itt. Az egyensúlyt, a tökéletességet csak az ideák közötti élet kínálja, Theuda testi jelenvalóságában csupán: Pseuda, és sohasem olyan tökéletes, mint Imagó. Spitteler álláspontját nemcsak hirdette; hitt benne.

Nyilván a görög költészet hite és felfogása tért vissza Spittelerben. A germán mitikus erőt megjelenítő, valósággá alakító művészi készségében nyomozhatjuk. Regénye sajátosan germán lélek-

ról vall. Lírai megindulásai, lágysága és hajlékonysága mégis franciás szellemét idézi. A svájci író nem is egyenes irányban kapcsolódik a német irodalomhoz, Goethén keresztül nyúl át az Alpokon. Mithoszában ez a goethei íz, goethei görögség izzik, elmélete ezért is szintetikus jellegű, Wagner és Nietzsche eruptív gondolat-rendszerét így szelidíti a mítosz tényleges otthonává: költészetté.

Ez a filozófiai rendszer végső értékében nem idegen a magyar irodalomtól sem, még nagyon szép feladat lesz Spittelerével megegyező költői hitvallás nyomait és kifejezéseit a magyar irodalomban összegyűjteni. Mégis, a rendszer egésze mítikus berendezése, a mítosz alakjainak valóságos cselekvő képessége, idegen a magyar gondolkodástól, emiatt nem juthatott el korábban a sokkal realisabb magyar elképzeléshez. Azok az írói törekvések, melyek például Kosztolányi elefántesontornyában korszakot alkottak, noha szavakkal ugyanazt mondják, amit Spitteler, vastosabb, realisabb, fikció és filozófia nélküli megjelenésükkel sokkal többet árulnak el a megegyező, mégis kétféle felfogás ellentéteiről, mint egyezéseiről.

Mégsem volt teljesen ismeretlen ez a spitteleri görögös mítosz nálunk. Pauler Ákos filozófiai rendszere, sőt életformája, elemeivel idetartozik, noha konkluziója egészen ellentétes igazság rendet épít. Pauler átlényegülése, fölolvadása problémáiba és fikcióiba hasonló elképzelést takar, s az ő kristályos rendszere leszűrve és átfórmálva ennek, a spitteleri teóriának belső igazságrendjét hirdeti. Napjainkban újabb lendületet kapott Spitteler neo-görögösége szellemi életünkben, Kerényi Károly tanításait sokban rokonnak érezzük vele. Ezért örömmel köszöntjük Imagót, s ezért hisszük, hogy hatása nem marad csupán képletes, legjobb esetben irodalmi, hanem kiterjed életformánkra is. Hertelendy István jelentéktelen zökkenővel ültette át a regényt. Átértett és megértett tolmácsolásából, valamint Rónay Györgynek, a kötet elé írt bevezetőjéből a spitteleri hitet látjuk kisugározni. Talán még sem jött későn.

Kenyeres Imre.

JEAN COCTEAU: VASOTT KÖLYKÖK. (*Révi r.-t.*) A *Les enfants terribles* még 1929-ben jelent meg, (miért kellett máig várunk fordítására?) alig néhány évvel később, mint *Gide Les Faux-monnayeurse-je* s csak egy évvel később, mint a *Gyermekrabló* első fele. A modern francia regény nem egy író a gyermek-szemléleten át vezetett új tárgy és forma felé. A lélektant követve az új francia regény hamarosan leszámolt a boldog gyermekkorral; a Pénzhamisítók gyermekvilága minden, csak nem idillikus s a francia irodalom legszebb gyermeknovellái (*Valéry Larbeaud Enfantines-ja*) egyetlen hangot sem találnak a gyermekkor boldogságának emlegetésére. *Supervielle* gyermekhősei meg éppen szerencsétlenné teszik s kínzó lelki válságba kényszerítik elrablójukat. Az új gyermekszemléletnek — mely például Márai egyik legjobb írását, a *Zendülőket* is élteti, — Cocteau regénye a legteoretikusabb megfogalmazása. A gyermekek, — Cocteau szavai szerint — külön világban élnek, mely a felnőttek számára megközelíthetetlen, sohasem vallja ki vallásának titkait. A gyermekkor sötétes ösztönöknek van alávetve, a gyermekek semmi esetre sem jók, inkább rettenetesek, s ugyanakkor büntelenek, mert világukat semmiképpen sem lehet megítélni a felnőttek erkölcsére szerint. Hőseinek, Paulnak és Elisabethnek tragédiáját sem bűnök okozzák, nem is maga gyermekkoruk, inkább a gyermekkor túlnövése önmagán: az,

hogy ők ketten felnőtt éveikre sem tudják levetkőzni gyermekkoruk világát. Elisabeth völegényének halála lehetővé teszi, hogy az étellel ne kelljen szembenézniök. Mikor a szerelem felnőtté tehetné, a betegesen elhúzódtott gyermekkorból kiemelhetné Pault, Elisabeth, aki völegényének halála óta nem számíthat ilyenféle menekülésre és szabadulásra, nem akarja elviselni, hogy testvére otthagyja gyermeki világukat, nem akar egyedül maradni, bonyolult hazugságokkal fenntartja továbbra is a maga merevségében a játék világát, mely már értelmét veszítette, mely már csak végzetes lehet számukra.

Gide regénye reális oldalról fogta meg a gyermekkort, Super-ville-é neofrivól játékosággal. Cocteau világos értelmi sémákkal és szimbolumokkal közeledik hozzá. Ezért lesz a történet minden egyedisége mellett egyetemes érvényű a gyermekkorról való mondanivalójában, mert szimbolumain át minduntalan az emberi lélek természetes ösképeihez és alapérzelmeihez nyúl. Szimbolumaival, — sajnos, közvetlen magyarázatokkal is — erősebben értelmezi azt, ami történik, mint akármelyik elődje: biztosan, élesen, kérelhetetlenül kényszeríti ránk szemlélete törvényeit és története eseményeit. Újszerű regényhangja, mely egyszerre értelmi és költői, raffinált és egyszerű, a legszerencsésebb fogással hozza vissza a modern regénybe a patétikumot s — amit napjaink regénye legkevésbé tudott megvalósítani, — emelkedetten és gyönyörűen jeleníti meg a tragikumot is. Kár, hogy megjelenítés helyett inkább csak elbeszél. Az irodalomtörténeti értékű művet Gyergyai Albert, a francia irodalom leglelkesebb és legművészebb tolmácsolója fordította igen szépen. A magyar cím azonban nem szerencsés, félrevezető, stílustalan.

Lovass Gyula.

HEGEDŰS ZOLTÁN: SZAMOSHATI ŐSZ. A regényírók egy idő óta szeretnek a gyermekkorhoz menekülni, a költők a tájhoz. A prózaíró magáról beszél, lírizál, a lírikus a tájról beszél: rajzolgat. Azt hinnénk, a természet nem elsődleges tárgya a lírának, ha sokszor életadó nedvekkel tölti is meg s ha olykor annyira elválaszthatatlanná válik is tőle, mint az angoloknál.

Hegedűs Zoltánnak a táj a leglényegesebb mondanivalója. Ehhez keresi a kifejezést, ehhez hajlítgatja a hangját az egész kötetten keresztül. A tájról dalol és a lányokról. De a lányok is beledőnnek a tájba, szoknyájuk riasztóan suhog a szélben. A kötet egyébként a szélcsend kötete: úgynevezett lírai hevület, kitörések, forrongások nincsenek benne: a költő nyugodt és okos, néhol szinte már túlon túl nagy adag életbölcsessel. A táj minduntalan fölbukkan, nemcsak témaként, hanem hasonlatok, metaforák alakjában is. Ott tükröződik a kedves szemében (Szemednek fátylas nagy taván remeg a tócsa...“), társul szegődik a költő álmatlanságához:

*Agyamba fekszem — és a lomha paplan
püposodik fölöttem, mint a hegy:
alábújok fázósan, megtörötten,
mint az, aki a földbe visszamegy.*

A képek remegők, fátylasak. Tompa színeik vannak, apró nyugtalanság kél a nyomukban, röpke félelem. Csöndes, higgadt víziók: ebben van erejük. Ahogy a kötet elolvasása után visszagondolunk az őszi és nyári és tavaszi képekre, a színek s vonalak egybeolvadnak előttünk, mintha üvegre festett volna a költő s a sok üveglap

eltakarná és sejtelmesen átvilágítaná egymást. Lebegnek, úsznak ezek a szép, halvány víziók egymás mellett és mögött, a költő is tisztában van természetükkel:

*a hold hajózik s ezüst zászlója leng,
az utcán lassan úsznak át a házak
s a házak közt úszik a csend.*

A képek remegők, fátylasak. Tompa színeik vannak, apró nyug-Néha talán a kelleténél is pontosabban. A lírikus nem lehet bűntetlenül „realista“. Hegedüs Zoltán is ott jut a legmagasabbra, ahol valami természetfölöttit ad a természeteshez: néhány rajza viszont azért marad pusztá rajz, mert túlságosan is — természetű.

A nyugodt képekhez nyugodt formák illenek, ritmus és rím nem lehet hivalkodó az ilyesfajta költészetben, ám nem is hozhat sok újságot. Nem a föltűnő újdonság e forma erénye, hanem a kiegyensúlyozottság, ahogy a hang sem meghökkeníteni akar, hanem megnyugtató. És hinnünk kell e hangnak: igazi költőre vall, aki önmagára talált, s ha nem is nagy skálán, de gazdag változatokban tudja adni önmagát.

Kéry László.

VÁRKONYI NÁNDOR: SZIRIAT OSZLOPAI. (*Egyetemi nyomda kiadása.*) A tudományok mai specializálódásának korában elég ritka jelenség, hogy egy tudós mintegy vendégként átránduljon idegen területre és hírt adjon az ott folyó kutatások eredményéről. Ez történt Várkonyi Nándornak, a modern magyar irodalom egyik legrészletesebb és a jelen pillanathoz legközelebbre előmerészkedő összefoglalójának legújabb könyvében, mely majdnem egyidejűleg jelent meg nagyarányú művének új kiadásával.

A *Sziriat Oszlopai* tulajdonképpen történeti mű, az emberi multnak abból a homályos fejezetéből, amikor a történet egykorú írott emlékek hiányában még nem tudjuk személyekre vonatkoztatni, jöllehet az emberiség már kilépett a természet időtlenségéből. Nemcsak vegetál, mint csupán élettani funkciók által meghatározott állattársai, melyeknek töretlen vitalitására fájó és dacos nosztalgiával gondol majd vissza a késői századok sok kultúrpeszsimistája. Sőt elhagyta a dísztelen barlangokat is, melyeknek homályát egyformán világította meg kicsiny máglyájának és ébredő szellemiségének tüze. Túl van a spengleri pillanaton, amikor valamely egyetemes lelki telítettségéből megszületik a kultúra.

Nevelésünk, mely a kő- és bronzkorszakból kilépő ember történiáját az egyiptomiaknál kezdi, visszariad Sziriat oszlopainak kibetűzhetetlen felirataitól, melyekkel kapcsolatban teljesen a történelem segédtanulmányaira van utalva, a régészetre, összehasonlító vallástörténetre, nyelvészetre, geológiára, sőt — a csillagászatra. Várkonyi könyve, mely nem új felfedezéseket hoz, hanem kiváló külföldi szerzők eredményeinek magyar nyelven eddig hiányzó rendszerbefoglalását tartalmazza, nekivág a mihnikus sötétségnek és bele próbál látni az elsüllyedt kultúrák szerkezetébe. Legközelebbi dátuma is több mint tizenkétezer éves: Atlantisz elmerülése a tenger hullámaiban. Ez a plátói legenda világos körvonalakat kap abban a Thomas Mann-i „alvilágjárásban“, ahogy leszáll az önmagára eszmélt emberhez, aki kozmikus szemléletét hatalmas pirámisokba és sziklatemplomokba építi bele, melyekhez képest epigram alkotás késői kultúránk minden csodája. A Sziriat oszlopainak

legfőbb tanulsága, hogy bepillantást enged abba a roppant vallásos megszállottságba, mely diametriális ellentétben áll korunk elvilágiasodott technikai civilizációjával és amely csupán a lélek mágikus ereje által emelte monumentális emlékeit.

Várkonyi könyve tartalmától eltekintve is „izgalmas“ olvasmány. Nem a kész adatokat sorakoztatja egymás mellé, hanem tár-sul veszi az olvasót és részesévé teszi azoknak a tapogatózó reflektorozásoknak, melyekkel végigszántja a praehistoria egét, hogy a logikusan egymást kiegészítő részletek mind szélesebben megvilágító sugárkévében álljanak. Kétségtelenül ez az érdekesség a könyv rendszerességének némileg rovására van, mert a szétszórt adatokat könnyen elejti az olvasó. De ezen könnyűszerrel segíthet, ha másodszor is elolvassa a könyvet.

Vajda Endre.

THURZÓ GÁBOR:

SZINHÁZI KRÓNIKA

Még emlékszünk a lavallière-nyakkendős, borzas hajjú, fekete körmű írókra, akik száz esztendővel ezelőtt viláért se mosakodtak volna gyakran, — ezzel szemben a legőkéletesebb szonetteket írták, és ha a saját külsejükre nem is, vigyáztak a mű eszényjára. Nem értettek az illemhez, kicsit szándékosan is illetlenek voltak, de szobatiszta verseket és drámákat írtak. Ez száz év előtt volt, azóta az irodalom megtanult mosakodni, fésülködni, frakkot viselni, csak egyet felejtett el, — s mint a példa mutatja: véglege-sen, — vigyázni a mű formájára, csinos és kerekded írásműveket alkotni, engedelmeskedni a borbély helyett a dramaturgiának is, egészséges mondatokat írni és kényesnek lenni egy-egy alak, egy-egy helyzet lélektani hitelére. Furcsa válságban van a magyar drámaírás: szerzőink elhanyagolják a legelemibb dramaturgia és szépírást követelményeit. Lomposabban elképzelt, hányavetiben kidolgozott, ügyefogyottabban megfogalmazott színműveket eszten-dők óta nem írtak, mint mostanában. Mi ennek az oka? Az, hogy darabszükében a színház keveset gondolkodik, mielőtt színrre hoz valamit? Vagy valami más is közrejátszik: kisebb a konkurrencia, nagyobb a kereslet, nyugodtan csökkenhet hát a becsvágy is? Első darabnál azzal vigasztalhatja magát közönség és bíráló, hogy a szerző még megtanulhatja a mesterségét. Elég, ha egészséges a dráma ötlete, logikusak a figurák, természetes a színpadi beszéd. A másodiknál majd csak jobban megy. Ebben a szezonban a te-hetséges Darvas József esetében ilyen kezdővel is találkoztunk. De ugyancsak csodálkozik a bíráló, ha próbált szerzők írásműveivel áll szemben, megelőző sikerek íróival, akik négy-öt darabbal mutatták már meg, hogy tisztességes színpadi művek is kikerülnek ha nem is igényes, de némiképp mégis becsvágyó tolluk alól. S mégis: három új magyar színpadi mű mutatkozott be egy hónap alatt, s mind a három kissé csodálkozóba ejtett.

*

Barabás Pál ügyeskezü mesterember, aki ért ahhoz, hogy tet-szetős helyzetekkel, mulatságos „bemondásokkal“, furcsa alakokkal

tarkítva meséljen el egy-egy igénytelen színpadi történetet. Különösebb véleményünk nem lehetett róla, de dícsérhettük a technikumust, aki ha nem is csinált káprázatosan ötletes színpadi gépezetet de úgyahogy összeeszkábált masinériája mégis csak mozgott, min denesetre szerény célok felé. S most megismertük az Új Magyar Színházban „Eltévedt angyalok“ című színművét, amely azt a kevés megbecsülést is füsttette, amit eddig őriztünk szívünkben iránta. Most szemmeláthatóan irodalmat szándékozott adni, pedig a szemmelátható szándékról már Goethe megmondta a magáét. E mű alapján Charlotte Birch-Pfeiffer, a múlt század verhetetlen színpadi érzelmesség-írója büszke önérettel beszélhetne arról, hogy ime, működése nem volt hatástalan. Amellett mindaz, ami költészet kellett volna, hogy legyen ebben a darabban, azt már évtizedekkel ezelőtt kitalálta Jerome K. Jerome, a különbség mindössze annyi, hogy Barabás Pál tanítónőjéről nem derül ki, hogy valóban angyal, míg az angol író titokzatos színpadi vendége valóban Krisztus volt. Ennyi a különbség. És az, hogy Jerome jó darabot írt, amit Barabás művéről nem igen mondhatnánk el. Ha azzal vigasztaljuk magunkat, hogy filmnek talán jó lett volna az egész, gálánsak vagyunk Barabás Pál iránt. Az egyik „eltévedt angyal“ *Bulla Elma* volt. A kitűnő művész nő ezúttal kevésbé kitűnő szerepet játszott egy Hanneléhoz méltó tehetséggel és hecsvággyal.

*

Vándor Kálmán is írt már jó egynéhány darabot. A mesterségre évtizeddel ezelőtt Hevesi Sándor oktatta, akin új darabja, az „*Idegen asszony*“ előzetes sajtóreklámjában dramaturgiai szigorúsága miatt alaposan elveri a port. De nemcsak hálásnak nem mutatkozik, hanem még jó tanítványnak sem. Dramaturgiai fésűt nem vett a kezébe; egy ritkító és egy rendes, szabályos olló is alaposan elkelt volna, hogy darabja tartalmi és lélektani lehetetlenségeit megnyírbálja, a vadul burjánzó epizódokat lenyírja, a hírlapi aforizmákat és a „Nemzeti Könyvtár“ nemes tendenciájú oktató iratainak szövegeit egyszerűen kicsupálja. Mert ebben a műben, — hazafiúság és magyar kötelesség ürügyén, — bőven beszélnek, lélegzetállítóan lapos közhelyeket, amelyek inkább nevetésre ingerlik a nézőt, mint okulásra és tapsra. Az egész színpadi probléma fölött a „Feketeszárú cseresznye“ árnyéka lebeg, — s még ez a legjobb benne. De akció helyett szónoklat, lélektani valószínűsítés helyett naiv Ödipusz-komplexum, emberek helyett rémalakok: talán mégis csak kevés egy kicsit. Nem segít ezen *Lázár Mária* párdúcakarsúsága, gyönyörű ruhatára, elbűvölő nótázása sem. S *Vizváry Mariska* konok szerb nagyasszonya és *Orbán Viola* vad ráccasszonya éppúgy a színészek ajándéka, mint az ifjú *Halász Géza* szenvedélyes, igaz drámaiságú játéka egy égbekiáltóan hazug kamasz-figurában. Amit pedig a rendezés, meg a kisebb és nagyobb szereplők még külön rontanak a félretévedt művön, arról lehetőleg ne is beszéljünk.

*

Felkai Ferenc avangardista törekvéseivel tűnt ki pályája elején. Problematikus értékű, de színpadilag hatásos „Effektstükköket“ írt, bőven adagolva Pirandellohoz Piscator színpadi trükkjeit, a német expresszionista színművészet legvadabb és legszélsőségebb ötleteit. Múlt szezonnra lebiggadt kísérletező kedve és a Néróban

ha nem is jó, de mutatós, szertelen hatásokat kereső színpadi művet írt, — költészet híján a költőről... A „Potemkin“ — a Madách Színház újdonsága — rá akart duplázni első sikerére és mindazt, ami a Néróban sikeres volt, mégjobban kihasználja. Potemkin is költő, reformer, egy orosz Széchenyi vagy Veres Péter, aki szabadon bocsátja a lázadókat, lesi Voltaire, Diderot ajkáról a szót, s Mirabeau haláláról olyan lesujtva értesül, mintha közeli hozzátartozója halt volna meg. A költőhöz Nagy Katalin társul, pompával és temperamentummal, ahogy egy operettszínész a cárnőket elképzeli, s ezúttal a szerző vállalkozott az operettszínész gondolatvilágának megfejtésére. Ehhez a két figurához megkaptuk a Néro romlott kegyencét még romlottabb kiadásban, két szép hölgyet, akiknek semmi közük az egészhez, megjelent a szokásos megbilincselte áruló is, Pugacsev személyében, s mindezt a sok kevéssé-jót belemártották az orosz film-rokokóba, innen-onnan, mint például a „Szerellem és vérpad“ című filmből is, csipegetve. Egyről megfeledezett a szerző, — aki ezúttal is elejtett olyan kiszólásokat, amelyek szélsőbalt és szélsőjobbot felváltva ingerelnek tapsra, — művét drámailag megszerkeszteni, lélektanilag és történelmileg indokolni. A főhős nem elképzeléseinek csődjébe pusztul bele, hanem — tüdőgyulladásba. Ime, a dramaturgiátlan színművésztől új utjai és lehetőségei. *Greguss Zoltán* a tüdőbajos hős és *Sennyey Vera* az operetti cárnő szerepében vergődtek, *Várkonyi Zoltán* pályája századik velejéig romlott kegyencét személyesíti, (miért nem játszik végre megint egész estét betöltő nagy szerepet ez a remek színész, ha Hamletet nem is, legalább az Élő holttestet vagy egy lendületes vígjátéki figurát?) *Szemere Vera* némileg lélektelenül alakít egy szerep nélküli gyönyörű nőt.

*

S most egy kicsit kedvezőbb éghajlat alá. *Ivan Noe*, aki nem nagy író és nem is nagy költő, jól ért a színpadhoz, a hatásos és nem talpig üres helyzetekhez, a nem is nagyon hiteles, de elihető lélekrajzhoz, a kellemesen jelentéktelen, de nem jellegzetesség híján való dialógusíráshoz. Ezekről a jótulajdonságairól tanúskodik „*Christian*“ is, a Vígyszínház második évadi újdonsága. „*Christian*“ az álmodó, a költő, a charmeur, aki az életben szépet is talál, sőt csak szépet, mert mindössze egy napot, vagy helyesebben egy estét él minden hónapban, amikor Leon, a sanyarú sorsú kispolgár ölti magára „*Christian*“ szmokingját. Leon egy ilyen „*Christian*“-estén megismerkedik egy kis párizsi nővel, magába szédíti, megtanítja arra, hogy az életben költészet is van, ha nem is nagyon jó minőségű, — mert a szerző erről nem tudott meggyőzni minket, — de legalább szép és használható költészet. Ezzel azonban a kaland nem fejeződik be: „*Christian*“ nem tűnhet vissza Leon zakkójába, a nő felkeresi, követeli Leontól „*Christian*“-t. Az álom megvalósult, Leon meghall és „*Christian*“-nak élnie kellene, ha Leon nem lenne okosabb és vissza nem vezetné a nőt a valóságos életbe. „*Christian*“ költészet volt, de a kis nő nélküle is tudja majd, hogy az élet szép és költői is lehet. Ennyi az egész, de formásan van felépítve, jók az alakok, kellemes a jelenetek légköre s a színészek is tetszetős szerepeket játszhatnak: egy csomó embert, akiket el lehet binni. S ma egy drámaírótól ez is éppen elég... *Somlay Artur* a kettős életű Leon, *Tolnay Klári* a megszádlott kis nő: Somlaynak nem állt igazán költői hevületű szöveg rendelkezésére s ezúttal kicsit sápadt volt, Tolnay Klári

azonban teljes női varázsát ráruházhatta a bolond kis teremtésre, s a szerepből művészi, sőt: költői teljesítményt varázsolt elő.

*

Henri Lavedan nem volt nagy író, de értett a színpadhoz. Scribe-en, Labiche-on nőtt fel, olvasta Musset színpadi művét is s így nemcsak mesterember tudott lenni, hanem némileg poéta is. Ha nem is nagyon, de egy-két ötlet, foszlány erejéig. A „*Felség*“ azelőtt is szerepelt már a Nemzeti Színház műsorán, eredeti ötlete nem keltett nagyobb hatást, mert az író mellőzte a happy end követelményét és a játékos témát fanyar, Pirandellóra emlékeztető grimasszal a megoldásban drámává sűrítette. A régi darabot *Ságody József*, egy ismeretlen úriember, lemásolta *Szász Zoltán* szép magyarságú fordításából és az eredeti, igazán írói szívről tanúskodó megoldás helyett komédiázó véget varrt Lavedan témájához. Ez a vég nem stílustalan, szórakoztató is, mulatságos is, hiszen bőven szedett elő bevált színpadi ötleteket (például a „Négy asszonyt szeretek“-et sem hanyagolta el), csak éppen kegyeletértés a tisztességes írói szándékkal szemben. De hogy az így nyert mű miért *Ságody* eredetijeként szerepel az állami színház színlapján, az igazi rejtély, amelyből nemcsak Lavedan, hanem Pirandello is darabot írhatna. *Uray Tivadar* a maga híres Liliomfiját élesztette újra a főszerepbe, *Makay Margit* egy kevéssé megformált aszszony szerepbe vitte bele szívét, izlését, kultúráját.

*

Ha egy német író párizsi környezetbe helyezi el történetét, akkor okvetlenül valami bajnak kell lenni. S ha *Heinz Coubier* a „*Blöff*“ alakjainak francia nevet adott, valamit szégyelt s valamit takargatott. Az ötletet? Az, ha nem is új, eléggé jó. A marionett-szerű lélekrajzot? Az, ha savatlan is, legalább fürge. Alighanem a „franciás“ pergésű dialógusok számára kereste a francia környezetet. S itt tévedett legnagyobbat. Mert ezek a dialógusok olyan messzi vannak a pezsgéstől, frisseségtől, elmésségtől, mint a közmondás szerint Makó Jeruzsálemtől. Üres léggömbök, mégcsak nem is pukkanak nagyokat, mert némileg megereszkedtek már. Az egészből lehetett volna elmés, merész karrikatúra, afféle csupa könnyedség, bolondéria, csacsiság Goldoni modorában, — de így, szatíra, groteszk képtelenség hamis lírával és érzélgős betétekkel keverve: némileg szervetlen s fölötte érdektelen. Az előadás akármilyen fürge is akart lenni, nem előzhette meg a szerzőt. Pedig *Somogyi Erzsé* szerepkörét meghazudtolva volt „párizsias“, — kicsit a berlini „*Die Dame*“ stílusában, — s *Rajnay Gábor* úgy pergette a szavakat, mintha Flers és Caillavet mondatainak iramával sodortathatta volna magát. De nagyobb baj nem történt Coubier körül sem: műve nem nyomja mélyebbre egy bemutatóban dús hónap színházi mérlegének túlterhelt, de nem értékekkel terhes tányérját.

Thurzó Gábor.

MEGJELENT

HEGEDŰS ZOLTÁN

a Vigilia
munkatársa

SZAMOSHÁTI ŐSZ

című verseskötete. Ára 5.— pengő

*A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK*

AZ ORSZÁG UTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-28

P A P I N I
**KRISZTUS
TÖRTÉNETE**

11. kiadás, 572 oldal

A világirodalom
legmegrendítőbb,
legmélyebb
Krisztus-regénye

Propagandakiadás kötve
9 P. Amatőrkiadás, Dürer 16
metszetével, kötve, tokban
15 P.

ATHENAEUM
K I A D Á S

